moe.curriculum@gmail.com

رهنمای تدریس تعلیم و تربیه اسلامی صنف نهم (مذهب جعفری)
سال چاپ ۱۳۹۷

وزارت معارف
معینیت انکشاف نصاب تعلیمی و تربیهٔ معلم
ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی و تألیف کتب درسی

کتاب معلم
رهنمای تدریس تعلیم و تربیه اسلامی
صنف نهم
(مذهب جعفری)

سال چاپ: ۱۳۹۷ هـ. ش.

وزارت معارف

معینیت انکشاف نصاب تعلیمی

و تربیهٔ معلم

ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی

و تألیف کتب درسی

کتاب معلم

رهنمای تدریس تعلیم و تر بیه اسلامی

صنف نهم

(مذهب جعفری)

سال چاپ: ۱۳۹۷ هـ . ش.

مؤلفان: مؤلف محمد باقر حلیمی (جعفری) و محمد ابراهم شهاب

ادیتور علمی و مسلکی: مؤلف محمد باقر حلیمی (جعفری) مسؤول دیپارتمنت فقه جعفری

کمیتهٔ نظارت:

- دکتور اسد الله محقق معین نصاب تعلیمی و تربیهٔ معلم
- دکتور شیر علی ظریفی رئیس پروژهٔ انکشاف نصاب تعلیمی
- سرمؤلف عبدالظاهر گلستانی رئیس عمومی انکشاف نصاب تعلیمی و تألیف کتب درسی

طرح و دیزاین: محمدعلی نظری

بسم الله الرحمن الرحيم

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، ګوجر دي
پامیریان، نورستانیان

براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان

دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه آسمان

په سینه کې د آسیا به
لکه زړه وي جاویدان

نوم د حق مودی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

فهرست

بسم الله الرحمن الرحیم

پیام وزیر معارف

سپاس بیکران آفریدگاری را که انسان را در احسن تقویم آفرید و او را قدرت بیان بخشید و به زیور علم و اندیشه آراست و درود بی پایان بر پیامبر مکرم اسلام حضرت محمد مصطفی- صلی الله علیه وسلم- که معلم بزرگ انسانیت است و پیام‌آور رحمت و هدایت و روشنایی.

تعلیم و تربیت نقطهٔ آغاز هر تحول و سنگ بنای توسعه در هر جامعه است. هدف اصلی تعلیم و تربیت به فعلیت رساندن نیروهای بالقوهٔ انسان و شگوفا کردن استعدادهای درونی وی است.

کتاب درسی یکی از ارکان مهم در فرایند تعلیم و تربیت محسوب می‌شود که همگام با تحولات وپیشرفت‌های علمی نوین و مطابق با نیازمندیهای جامعه تهیه و تألیف می گردد و باید دارای ظرفیت و ظرافتی باشد که بتواند آموزه‌های دینی و اخلاقی را توأم با فرآورده‌های علوم جدید با میتودهای نوین به شاگردان منتقل کند.

کتابی که اکنون در اختیار شما قرار دارد، بر اساس همین ویژه‌گی‌ها تهیه و تألیف شده است. سعی وزارت معارف همواره براین بوده که نصاب تعلیمی و کتب درسی معارف کشور، متکی بر مبانی تعلیم و تربیت اسلامی و حفظ هویت ملی، مطابق با معیارهای علمی و روش‌های تربیتی نوین بوده، استعدادهای دانش آموزان را در همه زمینه‌های اخلاقی و علمی شگوفا گرداند و قدرت تفکر، ابتکار و حس جستجوگری را در آنها تقویت بخشد. ترویج فرهنگ گفتگو و رواداری، تقویت حس وطن دوستی، مهربانی، گذشت و همبستگی از خواست‌های دیگر وزارت معارف است که باید در کتب درسی متبلور باشد.

کتاب‌های درسی بدون داشتن معلم خوب و مسلکی نمی‌تواند اهداف مورد نظر را بر آورده سازد. معلم یکی از ارکان مهم تعلیم و تربیت و مجری برنامه‌های آموزشی و تربیتی است. از معلمان و آموزگاران خوب، متعهد و دلسوز کشورم که ستیزه با سیاهی و نادانی را پیشهٔ خود ساخته اند، صمیمانه آرزومندم که با تطبیق دقیق و مخلصانهٔ نصاب تعلیمی، کودکان و جوانان میهن را بسوی فتح قله‌های رفیع دانش، اخلاق و معنویت رهنمون گردند.

کامیابی نظام آموزشی کشور بدون همکاری جدی مردم غیر ممکن است. ازین رو از همه اقشار و افراد ملت شریف افغانستان، بخصوص از خانواده‌ها و اولیای محترم شاگردان خواهشمندم که از هیچگونه همکاری در جهت تحقق اهداف معارف دریغ نورزند. همچنان از همه نویسندگان، دانشمندان، متخصصان تعلیم و تربیت و اولیای محترم شاگردان تقاضا می‌شود که با ارایهٔ نظریات و پشنهادات سالم و نقدهای سازندهٔ خود وزارت معارف را در بهبود هر چه بیشتر کتابهای درسی همکاری نمایند.

لازم می‌دانم از تمام مؤلفان دانشمند و کارمندان اداری و فنی وزارت معارف که در تهیه، تألیف، طبع و توزیع این کتاب زحمت کشیده اند و از همه نهادهای ملی و بین المللی که در زمینهٔ چاپ و توزیع کتب درسی همکاری نموده اند، قدردانی و تشکر نمایم.

در اخیر از خداوند منان استدعا دارم که به لطف بی پایان خود، ما را در تحقق آرمانهای مقدس معارف یاری رساند. إنه سمیع قریب مجیب.

دکتور اسدالله حنیف بلخی

وزیر معارف

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

اهمیت تعلیم و تربیت و رسالت معلمان

متخصصان تعلیم و تربیه هر کدام تعریف های خاص از تعلیم و تربیه دارند. عده ای تعلیم و تربیت را انتقال، ارزیابی و توسعه‌ی میراث فرهنگی گذشته‌گان می‌دانند. عده‌ای نیز تعلیم و تربیت را تشکیل نهایی، صفات و قابلیت‌های معین در فرد خوانده اند. پاره‌ای هم تعلیم و تربیت را آشکار ساختن استعدادهای نهفته در ضمیر فرد یا به بیان روشن‌تر به فعلیت در آوردن توانایی و استعدادهای بالقوۀ فرد می‌شمارند. برخی از متخصصان، تعلیم و تربیت را آماده کردن فرد برای زنده‌گی کردن در اجتماع معین و آشنا ساختن وی به آداب و رسوم، عقاید و افکار خاص می‌پندارند. امروز نظریات مفیدتری دربارۀ ماهیت تعلیم و تربیه به وسیلۀ دانشمندان بزرگ ابراز شده است که نقل آنها در این مقدمه دارای اهمیت خاص است.

بعضی از دانشمندان، تعلیم و تربیت را رهنمایی جنبه‌های متعدد ابعاد جسمی و روحی فرد؛ یعنی جنبه‌های جسمانی، عقلانی، عاطفی، اجتماعی، کاری، هنری، معنوی و اخلاقی می‌دانند.

جان دیویی، تعلیم و تربیت را تجدید نظر در تجربیات و تشکیل مجدد آنها به گونه‌هایی که موجبات رشد بیشتری را در فرد فراهم نماید، تلقی کرده است.

همه تعاریف فوق از جهاتی درست اند؛ اما به تنهایی کافی نیستند. معلمان، از تعلیم و تربیت شاگردان انتظار زیادی دارند. آنها از شاگردان انتظار دارند که در کنار فراگیری علم و هنر با فرهنگ و آداب و رسوم کشور خود آشنا شده و به منظور سازگاری با جامعه و ورود موفقانه به اجتماع، عادات، مهارت‌ها و نگرش‌های خاصی را کسب کنند تا در نتیجۀ شگوفایی استعداد ها بتوانند قابلیت‌های خود را تبارز دهند و مهارت‌های کاری و شغلی مورد نیاز را جهت کسب معاش و تأمین نیازهای اقتصادی جامعه یاد بگیرند. از سوی دیگر انتظار می‌رود ابعاد وجودی شاگردان که توسط زیست‌شناسان، روان‌شناسان،

جامعه‌شناسان، فلاسفه و علمای اخلاق شناسایی شده است، از طریق بازدهی تعلیم و تربیت رهنمایی، رشد و توسعه یابد.

از نظر دین اسلام، هدف تعلیم و تربیت، پرورش افراد برای رسیدن به انسان کامل است و انسان کامل کسی است که همه ابعاد وجودی او در حد توانایی رشد و تکامل پیدا کند. وظیفه مهم معلمان، رشد ابعاد وجودی انسان است؛ چه موضوعات مختلف درسی هرکدام به دنبال تحقق و پرورش بُعد خاصی از وجود آدمی است.

هدف تعلیم و تربیت، پرکردن ذهن متعلم از حقایق و واقعیت‌های مختلف نیست. شاگرد خوب، الزاماً کسی نیست که معلومات زیادی کسب کرده است، برعکس شاگرد خوب کسی است که ابعاد وجودی او در همه زمینه‌ها رشد نموده باشد و یاد گرفته باشد که چگونه یاد بگیرد چنین فردی در تمام عمر در پی یادگیری است. دست آورد تعلیم و تربیت این نیست که تنها به تربیت نخبه‌گان توجه کند و به بقیه شاگردان بی اعتنایی کنند. نظام تعلیم و تربیت مطلوب، پرورش استعداد همه‌گان را مورد توجه قرار می‌دهد. تعلیم و تربیت به معنای صحیح آن به تحقق همه‌ی اهداف تعلیم و تربیت توجه می‌کند. از سوی دیگر معلم آگاه و وارد به مبانی صحیح تربیتی، در همهٔ دوره‌های تحصیلی به تحقق تمام اهداف عمومی آموزش و پرورش از طریق فعالیت‌های مختلف درسی براساس برنامه، طرح و توجه دارد.

شاگردان در دوره نوجوانی دارای ویژه‌گی‌های خاصی هستند. در این دوره، متعلمین به لحاظ بدنی وارد مرحلهٔ جدیدی از تغییرات جسمانی می‌شوند. ارتباط شاگردان با یکدیگر و گروه همسالان در این دوره شکل مخصوصی به خود می‌گیرد. آماده‌گی شاگردان در این دوره برای انجام کارهای اجتماعی و شناخت آداب و رسوم مردم و اقوام مختلف زیادتر از دورهٔ کودکی آنان است. نوجوانان در این دوره به لحاظ عاطفی از هماهنگی با دیگران و انجام کارهای خوب و کمک به دیگران لذت می‌برند. آنها دوست دارند که خود به طور مستقل بسیاری از امور مربوط به خویش را انجام دهند. آنان در این دوره، علاقهٔ بیشتری برای درک اسرار عالم هستی و یادگیری دربارهٔ طبیعت و عالم معنا از خود نشان می‌دهند. ذوق هنری و حس زیباشناسی کودکان در این دوره بیش از دورهٔ کودکی است. نوجوانان علاقه دارند

که خود را به شکل‌های مختلف بیان کنند. آنها فرصت‌های مختلفی را برای آموزش فراهم می‌کنند. گاهی برخی از کارهای شاگردان همواره خوش‌آیند معلم نیست؛ اما این فرصت‌ها از اهمیت تربیتی بالاتر برخورداراند. یک معلم آگاه، توجه دارد که از این فرصت‌ها برای رشد ابعاد جسمی و روحی شاگردان خود در زمینه‌های مختلف علمی، دینی، اجتماعی، اخلاقی، عاطفی، جسمانی و عقلانی استفادهٔ بیشتر نماید.

اهداف عمومی تعلیم و تربیه در افغانستان

اهداف عمومی تعلیم و تربیت در افغانستان با در نظر داشت فرهنگ و رسومات جامعهٔ افغانستان و انکشاف همه جانبهٔ علم و دانش در جهت آموزش و پرورش، برای افراد آن ضروری پنداشته می‌شود. نکات ذیل شاخص‌های آن اهداف می‌باشد:

الف ـ اهداف اعتقادی و اخلاقی

- تقویهٔ ایمان و اعتقاد به اساسات دین مقدس اسلام، توسعهٔ بینش اسلام عاری از افراط و تفریط مبتنی بر تعالیم قرآنی و سنن پیامبر ﷺ.
- ایجاد روحیهٔ خودشناسی به منظور خداشناسی.
- تقویهٔ روحیهٔ اعتماد به نفس و الزام به سجایای اخلاقی.
- ایجاد روحیهٔ نظم، دسیپلین و رعایت ارزشهای قانونی.
- تقویهٔ روحیهٔ درک مسؤولیت در برابر ارزش‌های تعلیمی، تربیتی ، اجتماعی و انسانی.

ب ـ اهداف علمی و آموزشی

در نتیجهٔ مراحل آموزشی که به وسیلهٔ نصاب تعلیمی و سایر فعالیت‌های ماورای نصاب تعلیمی صورت می‌گیرد، شاگردان دانش اساسی و لازم را کسب و مهارت‌های عالی‌تر فکری را انکشاف خواهند داد؛ بنابراین اهداف مهم علمی و آموزشی زیر در نظر گرفته شده است.

ـ کسب و تقویهٔ مهارت‌های آموزشی از قبیل: شنیدن، سخن گفتن، خواندن، نوشتن، به کار بردن اعداد و حسن خط در زبان‌های رسمی و خارجی.

ـ آموختن مهارت‌های آموزش: انکشاف استعدادها برای ارزیابی خودی در مراحل آموزش و نتایج حاصله از آن.

ـ تقویهٔ قابلیت تفکر، تعمق، مطالعه، تحقیق و ابتکار در زمینه‌های علمی، فرهنگی و فنی.

ـ آموزش علوم، فنون تکنالوژی معاصر و کسب مهارت‌های فردی و اجتماعی مورد نیاز.

ـ کسب مهارت‌ها جهت حل معضلات و پرابلم‌های فردی و اجتماعی.

ج- اهداف فرهنگی و هنری

• شناخت فرهنگ و هنر (صنایع دستی، سوزن دوزی، خامک‌دوزی، بافت، رسامی، خطاطی، نقاشی، تزیین خانه و موزیک) و هنرهای سالم جهانی و نیز پرورش و رهنمایی ذوق و استعدادهای هنری و زیبایی شناسی.

• آگاهی از تاریخ، فرهنگ و تمدن ملی و اسلامی افغانستان و جهان.

• حفظ اصالت و انکشاف فرهنگ، آداب و سنن پسندیدهٔ جامعهٔ افغانستان.

• انکشاف مهارت‌های هنری از طریق تمرین و فعالیت‌های انفرادی و جمعی.

د- اهداف مدنی و اجتماعی

تعقیب اهداف ذیل در انکشاف موقف شاگردان بحیث اعضای یک فامیل، محل، منطقه و اجتماع ملی و بین المللی کمک خواهد کرد.

• تقویهٔ روحیهٔ حفاظت از نوامیس ملی و تحکیم بنیاد روابط خانواده بر پایهٔ تساوی حقوق و اخلاق اسلامی.

• تقویهٔ روحیهٔ برادری، تعاون، صلح دوستی، عدالت اجتماعی و همبسته‌گی ملی و بین المللی.

• انکشاف حس خیرخواهی و ارتقای فضایل دینی و اخلاقی، ضدیت با جنگ و مبارزه با مواد مخدر.

- تقویهٔ روحیهٔ احترام به قانون و رعایت آن و حمایت از حقوق قانونی همه‌گانی بدون در نظر داشت قوم، جنس، سن، موقف اقتصادی و اجتماعی و وابسته‌گی سیاسی و امثال این‌ها.
- انکشاف روحیهٔ مشارکت در فعالیت‌های دینی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی.
- ایجاد روحیهٔ حل مسالمت‌آمیز اختلافات و برخوردها به طور صلح‌آمیز و سازنده.
- ایجاد روحیهٔ فرهنگ شکیبایی و تفاهم.
- تقویهٔ روحیهٔ استفاده از تجارب و دستاوردهای علمی و تخنیکی جامعهٔ بین المللی.
- تقویهٔ روحیهٔ احترام به کرامت انسانی و اساسات حقوق بشر.
- رشد و انکشاف روحیهٔ احترام به مقام انسانی زن و حمایت از حقوق آنان.
- تقویهٔ روحیهٔ رعایت حقوق بزرگان، همسایه‌گان، شهروندان یا موازین جامعهٔ مدنی.

هـ- اهداف اقتصادی

- درک ضرورت‌های انکشافی و اقتصادی جامعه و ارتباط آن با اقتصاد خانواده.
- درک ارزش و اهمیت کار و تقویهٔ روحیهٔ اشتغال در مشاغل مفید.
- ایجاد روحیهٔ صرفه‌جویی، قناعت و پرهیز از اسراف و تجمل‌گرایی.
- شناخت منابع اقتصادی کشور و شیوه‌های مناسب استخراج و استفاده از آنها و پرورش روحیهٔ حراست از اموال ملی و منابع طبیعی.

اهداف عمومی دوره متوسطه از صنف (۷-۹)

شاگردانی که دورهٔ ابتداییه را موفقانه سپری نمایند طبق خواهش شامل این دورهٔ تعلیمی و تربیتی می‌شوند.

هدف کلی این دوره انتخاب مسیرهای مختلف زنده‌گی مطابق با استعداد و علاقه شاگردان و با در نظرداشت ضرورت‌ها و امکانات کشور می‌باشد، اهداف این دوره را قرار ذیل می‌توان در نظر داشت:

۱. تقویت دستاوردهای تعلیمی و تربیتی دوره‌های گذشته و آماده‌گی برای دورهٔ بعدی.

۲. توسعۀ معلومات و تعمق در مسایل دینی، اخلاقی و مبانی اعتقادی و آشنایی مزید به دانش اسلامی.

۳. انکشاف روحیۀ خودشناسی به منظور معرفت بیشتر به خداوندﷻ

۴. تشخیص استعدادهای شاگردان در رشته‌های مختلف درسی.

۵. گسترش معلومات و انکشاف حس کنجکاوی شاگردان در بارۀ محیط زیست، قوانین طبیعت، علوم و تجارب پیشرفته بشری که با مفاهیم، وسایل و اساسات ساینس استوار باشد.

۶. انکشاف متوازن آموزش زبانهای رسمی کشور، تقویۀ زبان‌های مادری و زبان‌های خارجی و انکشاف سویۀ علمی شاگردان در افادۀ مرامها به صورت تحریری و شفاهی.

۷. انکشاف روحیۀ اخوت، تعاون، صلح‌دوستی و همبسته‌گی ملی، نفی انواع تبعیض و تعصب، ضدیت با جنگ‌های ناروا و تروریزم و مبارزه با مواد مخدر.

۸. رشد مهارت‌های تصمیم‌گیری شاگردان برای انتخاب شغل مطابق با ذوق، علاقه و استعدادهای آنها.

۹. پرورش روحیۀ مسؤولیت پذیری و انکشاف معلومات شاگردان در فعالیت‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی و جهت‌دهی شاگردان در راستای رقابت‌های سالم در کارهای شایسته.

۱۰. پرورش علاقۀ شاگردان به کار و سعی در جهت فراهم ساختن زمینه‌های علمی آن.

۱۱. انکشاف مهارت‌های سنجش خودی در مراحل آموزشی.

۱۲. مواظبت از صحت جسمی خویش.

(معرفی کتاب درسی)

علماءاسلامی می‌گویند؛ مجموع تعلیمات اسلامی سه بخش است:

الف) بخش عقاید؛ یعنی مسائل و معارفی که باید آنها را شناخت و بدانها معتقد بود و ایمان آورد؛ مانند: مسأله توحید، صفات ذات باری تعالی، نبوت عامه و خاصه و برخی مسائل دیگر.

ب) بخش احکام؛ یعنی مسائل مربوط به کار و عمل که چه کارهایی و چگونه باید انجام شود، از قبیل: نماز، روزه، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، بیع، اجاره، نکاح، طلاق، تقسیم ارث و غیره.

ج) بخش اخلاق؛ یعنی مسائل و دستورهایی که در بارۀ چگونه بودن انسان از نظر صفات روحی و خصلتهای معنوی است. از قبیل: عدالت، تقوا، شجاعت، عفت، حکمت، استقامت، وفا، صداقت، امانت و غیره.

علمی که متصدی بخش اول است، علم کلام است، و علمی که عهده دار بخش دوم است، علم فقه نامیده می‌شود، و علمی که بخش سوم را بر ذمه دارد، علم اخلاق نام گرفته است. [1]

کتاب تعلیمات دینی نیز به همین صورت تنظیم شده است. بخش اول آن شناخت عقاید است و این بخش شامل ۱۱ درس است. در این بخش مباحثی چون دلایل وجود خدا، صفات خدا، نبوت و شناخت پیامبران علیهم‌السلام، شناخت امامان علیهم‌السلام و در نهایت درس‌هایی در بارۀ زنده‌گی پس از مرگ ارائه خواهد شد.

بخش دوم کتاب تعلیم و تربیه دینی به احکام اختصاص یافته است. این بخش شامل ۹ درس است. در این بخش بیشتر احکام زکات، نذر و صدقه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بخش سوم که با عنوان آداب و اخلاق است، شامل ۱۶ درس است. مباحث این بخش شامل اخلاق فردی و اخلاق اجتماعی است.

---

[1]. مرتضی مطهری، آشنایی با علوم اسلامی، ج دوم، چاپ ششم : ۱۳۶۸، انتشارات صدرا

بخش اول
عقاید

شماره درس: درس اول

موضوع درس: نظم در طبیعت

شماره صفحه‌ها: ۱-۲

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. دانش‌آموزان با نظم و به ویژه نظم در طبیعت آشنا شوند.

۲. برهان نظم را بشناسند.

۳. با استفاده از نظم، توانایی استدلال بر وجود خداوند ﷻ را بیابند.

۴. چگونه‌گی استدلال را شرح بتوانند.

۵. از پس نقد و بررسی مخالفان برهان نظم بر آیند.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. آوردن مثال‌های گوناگون از نظم پدیده‌های موجود در طبیعت.

لغات و اصطلاحات

۱. برهان: حجت، حجت روشن، دلیل قاطع... فرق برهان و دلیل آن است که برهان خاص است و دلیل عام. از اقسام پنجگانه قیاس(برهان، جدل، خطابه، شعر و مغالطه) است و در اصطلاح فلسفه و منطق قیاسی دارای مقدمات یقینی و به تبع آن نتیجه یقینی است. در اینجا هم کمابیش همین طرح در نظر است.

فعالیت‌های پیش از تدریس

سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (کتابی که در دست شماست، خود به خود دارای چنین نظمی است یا آنکه آن را کسی به وجود آورده است؟ اگر کسی به وجود آورده است، نظم کتاب دلالت بر هدف، علم و قدرت مؤلف می کند یا نه؟ در مورد طبیعت چه طور؛ اینکه خورشید هر روز بر می‌آید و در پایان روز غروب می کند، دلالت بر چه می‌کند؟ به تصادف به وجود آمده است یا از روی نظم و توسط کسی چنان سامان داده شده است؟) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتن چکیـــــــدۀ درس، لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته	شاگردان به گفته‌های معلم گوش بدهند و در کتابچه‌های شان بنویسند	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط معلم یا یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و بعد معلم مفاهیم درس را توضیح دهد.	شاگردان گوش دهند	۱۴دقیقه
۳	معلم، شاگردان را به گروه‌های (مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان باهم بحث کنند	۱۲ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** : کدام یک درست است؟ الف) عقل انسان از روی اثرها و نشانه ها به پدید آورنده پی می برد ب) عقل انسان از روی اثرها و نشانه ها به قدرت، علم و شعور پدید آورنده پی می برد ۲. همکاری و هماهنگی پدیده‌های طبیعی نشانۀ چیست؟ ۳. چگونه به وجود آفریده‌گار جهان یا نویسندۀ کتابی پی می برید؟	جواب به سؤالات ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُواْ فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ؛ اوست کسی که برای شما شب را قرار داد تا در آن بیارامید و روز را روشن [گردانید] بی گمان در این [امر] برای مردمی که می‌شنوند نشانه‌هایی است (قرآن، یونس، آیه ۶۷). اگر همیشه شب یا روز بود، بشر با چه چالشهایی رو برو می‌شد؟ برهان نظم را با استفاده از آیه در هشت سطر شرح دهید.

معلومات تکمیلی

برهان نظم بر بنیاد جهان دیدنی و پدیده‌های آن در چوکات منطق و فلسفه، بر وجود خداوندﷻ استدلال می کند. این برهان که یکی از قدیمی‌ترین برهان‌ها می باشد به سان هر برهان دیگر دو مقدمه و یک نتیجه دارد:

مقدمهٔ اول: جهان نظم دارد

مقدمهٔ دوم: هر دستگاه منظمی آفریده‌گار توانا و دانا دارد

نتیجه: جهان آفریده‌گار توانا و دانا دارد

چون نتیجه از دو مقدمه به دست آمده است، برای درست بودن آن لازم است که مقدمه‌ها اثبات شود. مقدمهٔ نخست نیازی به اثبات ندارد؛ زیرا هر کسی به چشم سر می بیند که در جهان نظم وجود دارد (از نظم روز و شب گرفته تا فصل ها و روییدن گیاهان در فصل بهار ...)

در بارهٔ مقدمهٔ دوم باید گفت که پیدایش هر موجود منظمی (مصنوعی یا طبیعی) بسته‌گی به چهار عامل دارد:

۱. ماده‌های ویژه و مناسب

۲. کمیت ماده‌های به کار گرفته شده

۳. کیفیت ماده‌های به کار رفته

۴. پیوند و سازگاری میان جزءها

وجود آن چهار عامل در آفریده‌های مصنوعی و طبیعی (فی المثل موتر یا بدن انسان) انکار کردنی نیست. بر بنیاد آن دو مقدمه، بی‌گمان جهان با این پهنا و ژرفا و نظم، خود به خود و تصادفی به وجود نیامده است؛ بلکه آفریده‌گاری عالم، قادر ... از روی آگاهی و هدف آن را آفریده است.

قرآن‌کریم در آیه‌های بسیاری به سیر در **آفاق و انفس** و تأمل در آفریده‌ها فراخوانده است تا از آن طریق انسانها به وجود آفریده‌گار پی ببرند(فصلت، ۵۳) (بقره،۱۶۶ و نوح، ۱۵-۱۶ و بقره، ۱۶۴). از جمله به مطالعه و توجه در مسأله‌های زیر فرا می‌خواند:

حرکت گهواره‌ای زمین (نباء، ۶)

آمدن شب و روز (بقره،۱۶۴ و یونس، ۶۷)

فرود آمدن باران (نباء، ۱۵و ۱۶و روم، ۲۴)

آب گوارا (واقعه، ۶۷-۷۰)

چگونه‌گی ساختمان بدن جانداران (ملک، ۱۹)

آفرینش همسر (روم، ۲۱)

شاید به خاطر همین رهنمونی پدیده‌های طبیعی به وجود خداوندﷻ است که امام علی علیه السلام می‌فرماید: «**لاعبادة کالتفکر فی صنع الله**».[1] هیچ عبادتی به اندازهٔ تفکر در صنع خداﷻ با ارزش نیست.

رسیده به هر جای برهان تو   نگردد فلک جز به فرمان تو

حکیم فردوسی توس

[1]. موسایی افضلی، علی: معارف اسلامی (۱)، چاپ سی ام، دانشگاه پیام نور، تهران، ۱۳۸۴، ص۵۲-۸۲

شماره درس: دوم

موضوع درس: شگفتی‌های زنده‌گی حیوانات

شماره صفحه‌ها: ۳-۴

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف

۱. آشنایی با شگفتی‌های آفرینش شتر.

۲. شناخت دلالت شگفتی‌های آفرینش شتر.

۳. شناخت چرایی مثال آوردن شتر.

۴. توانایی استدلال بر آفریده‌گار با به کارگیری مثال شتر.

۵. پی بردن به آفریده‌گار و قدرت او.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. آوردن مثال‌های بیشتر از شگفتی‌های آفرینش جانداران.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های دانش‌آموزان و طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (هر منطقه‌ای جانداران و گیاهان متناسب با وضعیت آب و هوایی خویش را دارد، آیا این کار به تصادف واقع شده یا آنکه آفریننده‌ای دارد و آفریننده‌اش طرحی از پیش داشته است؟ شیوهٔ زنده‌گی و تن و توان آفریده‌ها به چه چیزی راه می‌نماید؟) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتن چکیدهٔ درس، لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط معلم و یا یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم مفاهیم درس را توضیح می‌دهد. معلم شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** کدام یک درست است؟ الف) دعوت به اندیشیدن در باب راز آفرینش شتر به هدف اثبات ربوبیت صورت گرفته است. ب) دعوت به تفکر در باب آفرینش شتر به هدف اثبات شگفتی‌های آفرینش شتر صورت گرفته است. ۲. چرا خداوند ﷻ شتر را مثال زده است؟ ۳. با تأمل در آفرینش انسان به چه چیزی پی می‌برید؟	جواب به سؤالات ارزشیابی.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

با مراجعه به سورهٔ غاشیه، موارد دیگری را که خداوند ﷻ به اندیشیدن در راز آفرینش آنها فراخوانده است، بر شمارید و یادداشت نمایید.

معلومات تکمیلی

خداوندﷻ با یادآوری آفرینش و اینکه آفرینش به یکباره و بی مقدمه بوده است، به شناخت خود راهنمایی می کند: «خداوندی که موجودات را از هیچ آفرید، بدون هیچ نمونه‌ای که همانند آن بسازد و بدون هیچ اندازه‌ای که از آفریده‌گاری پیش از خود تقلید کرده باشد. از ملکوت قدرت خود و از عجایبی که آثار حکمتش از آنها حکایت دارند و از اینکه هر موجودی معترف است که جز به نیروی او نتواند بر پا بود، ما را به شناخت‌خود رهنمون گردید.» و البته آفرینش بیهوده و از روی سرگرمی نبوده است؛ بلکه آفریده‌ها را برهان آفریده‌گاری خویش قرار داده است: «آثار صنع و نشانه‌های حکمتش در بدایعی که می‌آفریند، آشکار است؛ پس هر چه آفریده برهان آفریده‌گاری و دلیل خداوندی اوست و آن آفریده، اگر هم خاموش باشد، باز هم به تدبیر او ناطق است و بر ابداع او دلیل».[2]

با آنکه آفریده‌ها برهان بر آفریده‌گاری خداوندﷻ است، نباید اندیشید که با آنها شناخت حقیقی و کامل خداوندﷻ میسر می‌شود، هرگز. شناخت خود آفریده‌ها نیز تمام و کمال در توان بشر نیست، چه رسد به شناخت خداوندﷻ. امام علی‌ؑ پس از بیان شگفتی‌های آفرینش طاووس می‌فرماید: «پس چگونه می‌توانند اندیشه‌های ژرف‌نگر، این همه زیبایی را وصف‌نمایند. یا عاقلان صاحب قریحه به حقیقت آن برسند، یا وصافان سخنور، اوصاف او را در سلک عبارت کشند. اوهام از درک خردترین اعضایش عاجز آید و زبانها در توصیف آن بماند. منزه است‌خداوندی، که عقلها را خیره ساخته از وصف موجودی‌که آشکارا در برابر چشمانشان جلوه‌گر است، موجودی محدود و مخلوق و پدیدآمده از اجزا و رنگها. آری؛ زبانها را از وصفش عاجز ساخته و از ادای وصف آن باز داشته».[3] وقتی که انسان از شناخت و وصف آفریده‌های خداوند عاجز باشد، چگونه خود او را بشناسد و وصف کند، با اینکه به بیان امام علی‌ؑ هر چیزی را حدی معین بخشیده است: «به هنگام آفرینش، هر چیزی را حدی معین ساخت تا خود از شباهت به آن دور ماند».[4]

---

[2]. نهج البلاغه، ترجمه عبد المحمد آیتی، خطبه ۹۱

[3]. همان، خطبه ۱۶۵

[4]. همان، خطبه ۱۶۱

شماره درس: سوم

موضوع درس: نامها و صفت‌های خداوند ﷻ

شماره صفحه‌ها: ۵-۷

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با اسم‌ها و صفت‌های خداوند ﷻ.

۲. شناخت تنوع اسم‌ها و صفت‌های خداوند ﷻ.

۳. تأثیر شناخت اسم‌ها و صفت‌های خداوند ﷻ در زنده گی انسان.

۴ . شناخت خداوند ﷻ از راه شناخت اسم‌ها و صفت‌های او.

۵. شناخت بیشتر خداوند ﷻ و اینکه به چه اسم‌ها و صفت‌ها می شود او را یاد کرد.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. آوردن مثال‌های گوناگون از اسم‌ها و صفت‌های خداوند ﷻ و بخش‌بندی آنها.

لغات و اصطلاحات

صفات: در خداوند ﷻ صفات بسیط است؛ یعنی وقتی می‌گویند خداوند عالم، قادر، مرید ... است، نفس علم، اراده، قدرت ... را صفت می‌نامند.

اسماء: اضافه ذات باری تعالی به یکی از صفات خاصه و عامه اش را اسم می‌گویند؛ مثلاً از اضافه شدن ذات خداوند ﷻ به صفت عامهٔ رحمت اسم رحمان درست می‌شود.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (فرق اینکه بگوییم خداوند نادان نیست با اینکه بگوییم خدا دانا می باشد، چیست؟ به چه اسم‌ها و صفت‌هایی خداوند ﷻ را می‌توان یاد کرد؟ اسم‌ها و صفت‌های خداوند ﷻ چند گونه است؟) (۶دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵دقیقه
۲	درس یک بار توسط معلم یا یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند و شاگردان باهم بحث کنند	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱.گزینه درست کدام است؟ الف) دانستن اوصاف و ویژه‌گی‌های یک شخص و یا شئ یکی از راه‌های شناخت است. ب) دانستن اوصاف و ویژه‌گی‌های یک شخص و یا شئ از راه‌های شناخت نیست. ۱. عالم الغیب و الشهاده کدام یک از صفت‌های خداوند ﷻ است؟ ۲. فرق صفت فعلی و ذاتی چیست؟	پاسخ به سؤالات ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

بر بنیاد قرآن‌کریم صفاتی را می‌توان به خداوند ﷻ نسبت داد (حدید، ۲۴، اسراء ۱۱۰، نساء، ۲۶ ...) و صفاتی را نمی‌توان نسبت داد (مؤمنون، ۹۱)، آیه‌ها را از قرآن یافته و در پرتو آنچه در درس آمد، بیان کنید.

معلومات تکمیلی

در جهان، کمالات بسیاری وجود دارد که به صورت صفات ظاهر شده اند و مورد خویش را کامل‌تر کرده و ارزش وجودی بیشتری به آن می‌دهد. بی شک این کمالات را خدا آفریده است و هر چه از کمال یافت شود خداوندﷻ به نحو اعلی و اشرف آن را دارد و بر او حمل می‌شود بدان سان که لایق ساحت کبریایی او باشد و اگر صفات را نداشت، به دیگران نمی‌بخشید[5]. بر اساس دو دسته از آیات قرآن‌کریم: «و خدا دانای حکیم است»[6] و «نامهای نیکو به خدا اختصاص دارد و او را به آنها بخوانید.»[7] و «منزه است خدا از آنچه وصف می کنند».[8] ، می‌توان خداوندﷻ را به نامها و صفت‌های نیکو یاد کرد. این نامها و صفت‌ها از چشم‌اندازهای گوناگون تقسیم می‌شود:

۱. صفات ثبوتی و سلبی: صفات ثبوتی معنی ایجابی را افاده می کند؛ مثل: علم و قدرت و. . . صفات ثبوتی که کمال نیز نامیده می‌شوند، موصوف خود را ارزش وجودی بیشتری می‌بخشد. صفات سلبی افادهٔ معنی سلبی می کند و این جز سلب سلب کمال نیست، در نتیجه به ایجاب کمال برگشت می کند؛ چرا که نفی نفی، اثبات است: «کسی که نادان نیست» و «کسی که ناتوان نیست» که به «دانا» و«توانا» برگشت می کند؛ یعنی دانا و توانا است[9].

۲. صفات ذات و صفات فعل: صفات ذات صفاتی اند که ذات به تنهایی برای انتزاع آنها کافی است و نیاز به فرض امر دیگری نیست؛ مثل: حیات خداوندﷻ و علم او به خودش[10]. اینگونه صفات به خود موصوف قائم است و می‌شود موصوف را به تنهایی بدانها متصف کرد بدون فرض چیزی دیگری.

صفات فعل صفاتی اند که انتزاع شان متوقف بر فرض غیر است و غیر جز فعل خدای تعالی نیست، پس صفات فعلیه از مقام فعل بر گرفته شده اند[11]: «مراد از صفات فعل این است که پس از تحقق فعل، معنای صفت از فعل گرفته شود نه از ذات، مانند آفریده‌گار که پس از تحقق آفرینش آفریده‌ها، آفریده‌گار بودن خدای متعال مأخوذ و مفهوم می‌شود و به خود آفریده‌ها قائم است نه به ذات مقدس خدای متعال تا ذات با پیدایش صفت از حالی به حالی تغییر کند[12]، صفات فعلی؛ مانند: خالق، رازق، معطی، جواد، غفور، رحیم، مبدی، معید، ممیت و. . . بسیار است که صفت قیومیت همهٔ آن‌ها را در بر می گیرد و«ام الا سماء الاضافیه» است.[13]

یکی بودن صفت و ذات: در اینکه آیا صفات حق عین ذات اوست یا زاید، میان فرقه‌های گوناگون مسلمان نظرهای مختلفی پدید آمده است:

---

[5]. طباطبایی، محمد حسین ،« شیعه در اسلام»،قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه،.۱۳۶۲ص۷۳، و « نها یه الحکمه»، چاپ پانزدهم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۰ .»،ص۳۴۵.

[6]. قرآن، نساء ۲۶ (در همه کتاب ترجمه آیه ها از محمد مهدی فولاد وند است)

[7]. همان، اعراف ۱۸۰

[8]. همان، مؤمنون ۹۱

[9]. نهایهٔ الحکمه، ص۳۴۵.

[10]. همو،« نهایهٔ الحکمه ص۳۴۵– ۳۴۶ ، و « بدایه الحکمه»، چاپ شانزدهم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی ۱۴۱۹ هـ ق .ص۱۹۹– ۲۰۰ .

[11]. همو،« نهایهٔ الحکمه»، ۳۴۶.

[12]. همو،« شیعه در اسلام»،ص۷۶.

[13]. همو، «المیزان فی تفسیر القرآن»،ج۲ چاپ پنجم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰ .ص۲۴۸ ونهایهٔص۳۴۹.

۱. اشاعره: هفت صفت حیات، علم، قدرت، سمع، بصر، اراده و کلام معانیی اند زاید بر ذات خداوندﷻ و لازم آن ذات و قدیم به قدمت ذات اند.

۲. کرامیه: این صفات زاید بر ذات و حادث اند.

۳. معتزله: معنای اتصاف ذات واجب به این صفات آن است که فعل صادر از آن چون فعل کسی است که آن صفات را داشته باشد؛ بنابراین، معنی قادر بودن خدا آن است که فعل او مانند فعل قدرتمند است.

۴. امامیه و حکیمان: صفات ذاتی حق عین ذات او و هر کدام از صفات عین دیگری است و این قول حق و درست است؛ زیرا واجب بالذات علت تامه‌ای است که هر موجود ممکنی بی‌واسطه یا با یک یا چند واسطه، به او منتهی می‌گردد؛ به این معنی که حقیقت واجبی خودش علت هر موجود ممکنی است و نیز علت در مقام علیتش همه کمالات وجودی معلول را به گونه‌ای برتر و شریف‌تر داراست؛ بنابراین، واجب بالذات هر کمال وجودی مفروض را دارد، بنا بر اینکه واجب تعالی، وجود صرف، بسیط و دارای وحدت حقه است که در ذات آن تعدد جهت و تغییر حیثیت راه ندارد. . . بنابراین، هر کمال وجودی مفروضی در خداوندﷻ عین ذات او و عین کمال مفروض دیگر است. از این روی صفات ذاتی خداوندﷻ در مفهوم اختلاف و کثرت دارند؛ اما در مصداق و وجود خارجی یکی بیش نیستند ... [۱۴]

[۱۴] همو،« نهایهٔ الحکمه. ص۳۴۶– ۳۴۷.

شماره درس: چهارم

موضوع درس: عصمت پیامبران علیهم‌السلام

شماره صفحه‌ها: ۸-۹

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با عصمت.

۲. آشنایی با اختیاری یا غیر اختیاری بودن عصمت.

۳. شاگردان دلیل آورده بتوانند که چرا معصوم اجر و پاداش می‌برد.

۴. شناخت چرایی عصمت

۵. دانستن همانندی‌های عصمت با تقوا و عمل عالمانه ...

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. تبیین بیشتر همانندی عصمت با تقوا و عمل از روی علم و تجربه.

لغات و اصطلاحات

عصمت: پاکی، بی‌گناهی، ناآلوده‌گی، خودداری کردن ... در اصطلاح عبارت است از: پاکی گناه، خطا و اشتباه از آغاز تا پایان زنده‌گانی.

فعالیت‌های پیش از تدریس

سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی(چرا کسانی زبان به غیبت می‌گشایند؛ اما دست در آتش فرو نمی‌کنند؟ فکر نمی‌کنید کسانی با آگاهی از پیامدهای اجتماعی و اخروی غیبت از آن پرهیز کنند؟ و از آن بالاتر کسانی پیدا شوند که غیبت و هر گناه عملی دیگر که هیچ؛ بلکه فکر گناه هم نکنند؟ چگونه؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهاتش را اصلاح نماید و معلم مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۶	۱. **ارزشیابی:** درست کدام است؟ هر انسانی بعضی از مراتب عصمت را دارد. هر شخصی بعضی از اعمال را انجام نمی‌دهد. ج) هردو د) هیچکدام ۲. عصمت پیامبران علیهم‌السلام ... است. الف) در تمام عمر آنان (پیش از برگزیده شدن به پیامبری و پس از آن). ب) تنها در مقام پیامبری آنان. ۳. چرا پیامبران علیهم‌السلام معصوم اند؟	پاسخ به سؤالات ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

فهرستی از عمل‌های ناشایستی که انجام می‌شود و می‌تواند انجام نشود (و در واقع انسانها در برابر آنها عصمت بیابند) آماده کرده و در کتابچه‌های تان بنویسید و بیان کنید که چگونه عصمت امکان پذیر است؟

معلومات تکمیلی

در بارهٔ عصمت پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم در سه زمینه بحث می‌شود:

الف) عصمت در دریافت و ابلاغ وحی.

ب) عصمت از گناه.

ج) عصمت از خطا.

در زمینهٔ نخست بی‌گمان و بی هرگونه اختلافی پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم معصومند؛ اگر آنان دچار کدام خطا یا لغزشی گردند، مردم اعتماد و اطمینان شان را به پیامهای پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم از دست خواهند داد و در هدف نبوت نقض رخ خواهد نمود. افزون برآن، خداوند ﺟﻞ‌ﺟﻼﻟﻪ در قرآن می‌فرماید: «... کسی را بر غیب خود آگاه نمی‌کند (۲۶) جز پیامبری را که از او خشنود باشد که [در این صورت] برای او از پیش رو و از پشت‌سرش نگاهبانانی بر خواهد گماشت (۲۷) تا معلوم بدارد که پیامهای پروردگار خود را رسانیده‌اند ... (۲۸)»[۱۵]

در زمینهٔ دوم نیز پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم معصوم اند؛ یعنی در عمل به شریعت، خطا و لغزشی از آنان سر نمی‌زند؛ زیرا هدف از بعثت پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم در صورتی تحقق می‌یابد که آنان خود به شریعت بیش از هر کس دیگری معتقد و عامل باشند تا مردم به راستی و درستی پیام شان اعتماد بیابند. گذشته از آن می‌توان گفت اگر کسی عمر خود را در گناه سپری کرده باشد و سپس کشتی‌ران هدایت مردم شود، دعوتش به جایی نمی رسد. عصمت پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم از گناه در چندین آیه از قرآن‌کریم یاد شده است:

الف) پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم برگزیده‌گان خدایند: «و آنان را برگزیدیم و به راه راست راهنمایی کردیم»[۱۶]

ب) او را که خداوند ﺟﻞ‌ﺟﻼﻟﻪ هدایت کند کسی نتواند گمراهش سازد: «و هر که را خدا هدایت کند گمراه‌کننده‌ای ندارد»[۱۷]

در زمینهٔ سوم نیز باید گفت که پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم در امور زیر از خطا به دور اند:

الف) داوری در اختلافها و کشمکش‌ها؛ هر چند که پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم از حقیقت امور آگاهند؛ ولی برابر میزانها و معیارهای قضاوت، داوری می کنند.

ب) شناسایی موضوعهای حکم دینی

ج) امور اجتماعی و شناسایی مصلحت و مفسدت امور

دلیل عصمت در مسأله‌های پیشین آن است که شاید مردم خطای در آنها را با خطا در احکام دینی یکی بگیرند و اعتمادشان به پیامبران ﻋﻠﯿﻬﻢ‌اﻟﺴﻼم خدشه بپذیرند و در نتیجه در رسیدن به هدف از بعثت ناکام گردند.[۱۸]

پشت دار جمله عصمت‌های من　　گوئیا هستند خود اجزای من

مولانا جلال الدین محمد بلخی

---

[۱۵]. قرآن کریم، جن، آیه های ۲۶-۲۸

[۱۶]. همان، انعام، آیه ۸۷

[۱۷]. همان، زمر، آیه ۳۷

[۱۸]. سبحانی، جعفر، «منشور عقاید امامیه»، چاپ دوم، قم: مؤسسه امام صادق(ع) ۱۳۸۳ ص ۱۱۰-۱۱۳

شماره درس: پنجم

موضوع درس: دلیل‌های عصمت پیامبران علیهم‌السلام

شماره صفحه‌ها: ۱۰– ۱۲

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با عصمت پیامبران علیهم‌السلام

۲. شناخت چرایی عصمت پیامبران علیهم‌السلام

۳. تحکیم باور به دعوت پیامبران علیهم‌السلام

۴. توانایی فرق نهادن میان دعوت پیامبران علیهم‌السلام با گفته‌ها و ادعاهای دیگر کسان و مکتب‌ها (در پرتو عصمت پیامبران علیهم‌السلام)

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. تبیین دلیل‌های کتاب با موردها و مصداق‌های بیرونی.

لغات و اصطلاحات

وثوق: اعتماد و باور.

اعتماد: تکیه کردن، واگذاشتن کار به کسی.

تربیت: پروردن، آموختن.

فعالیت‌های پیش از تدریس

سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان و طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (اگر مردم در گفتهٔ پیامبری احتمال دروغ و خطاء بدهند، آیا می‌توانند بر او اعتماد کنند و آیا دعوت چنان پیامبری اثر می‌گذارد؟ اگر کسی مدعی تربیت مردم باشد و آنان را با تندخویی و گفته‌های زشت و نادرست فرا بخواند و یا آنکه گفته‌هایش دروغ باشد یا از روی خطاء مردم را به چیزی بخواند، آیا چنان کسی سزاوار پیروی است و کدام خردمندی از او پیروی می‌کند؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یاد داشت گرفتن	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح نموده و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند و با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۲ دقیقه
۵	۱.**ارزشیابی:** پیامبران علیهم السلام پیش از هر چیز باید... الف) اعتماد مردم را جلب کنند ب) به تربیت مردم بپردازند. ۲. بر بنیاد آنچه در درس آمد، دلیل اینکه الگوی مردم باید از هر گـونه خطا و اشتباهی به دور باشد چیست؟ ۳. چرا خداوند جل جلاله کافـــــران، سرکشان و گمراه‌کننده‌گان را به پیامبری بر نمی‌گزیند؟	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب بدهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

بر بنیاد آنچه در درس آمد در هشت خط بنویسید که:

الف) چرا به کسی که اعتماد ندارید، چیزی را به امانت نمی‌دهید (دلیل اعتماد).

ب) چرا کسی که کاری را به دیگری به غلط آموزش می‌دهد، اثر نمی‌کند (دلیل تربیت).

معلومات تکمیلی

منشأ و عامل عصمت

الف) شناخت پیامبران علیهم السلام از خداوند جل جلاله بر پایهٔ قرار دارد که هیچگاه بر خلاف پسندهای خداوند جل جلاله کاری نمی‌کنند به گونهٔ که عظمت خداوند جل جلاله و جلال و جمال وی آنان را از توجه به دیگر چیزها باز می‌دارد. این گونه شناخت را امام علی علیه السلام چنین وصف می‌کند: «**مارأیت شیئا إلا و رأیت الله قبله و بعده و معه**- هیچ چیزی رامشاهده نکردم مگر اینکه خداوند جل جلاله را قبل از او و بعد از او و با او مشاهده نمودم».

ب) آگاهی پیامبران علیهم السلام از دستاوردهای نیکوی فرمانبری و شناخت آنان از پیامدهای نافرمانی و گناه، سبب مصونیت و دوری گزیدن از نافرمانی خداوند جل جلاله و عدم مشی بر خلاف خواست او می شود.

برای فهم بهتر عصمت یادآوری این نکته لازم است که دیگر انسان‌ها نیز مراتبی از عصمت را دارند و بسیاری از اعمال ناشایست از آنان سر نمی زند.

عصمت و اختیار: با در نظر داشت منشأ عصمت در اینکه معصوم در عین معصوم بودن مختار نیز هست، تردیدی نیست؛ چه آنکه عصمت سلب اختیار نمی‌کند؛ بلکه به سبب شناخت دقیق و کامل خداوند جل جلاله و آگاهی از پیامدهای ناگوار گناه، معصوم آگاهانه از گناه دوری می‌کند.

عدم تلازم عصمت با نبوت: هر چند که همهٔ پیامبران علیهم السلام معصوم اند؛ اما چنان نیست که هر معصومی پیامبر باشد؛ خداوند جل جلاله در بارهٔ حضرت مریم علیها السلام می‌فرماید: «ای مریم خداوند تو را برگزیده و پاک ساخته و تو را بر زنان جهان برتری داده است»[19] از واژهٔ برگزیدن یا برتری (اصطفا) آشکار می‌شود که حضرت مریم علیها السلام معصوم بوده است؛ زیرا این واژه در بارهٔ پیامبران علیهم السلام نیز به کار رفته است[20]: «به یقین خداوند آدم و نوح و خاندان ابراهیم علیه السلام و خاندان عمران را بر مردم جهان برتری داده است»[21] همین گونه آیهٔ تطهیر دلالت بر عصمت حضرت زهرا علیها السلام دارد: «خدا فقط می‌خواهد آلوده‌گی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند»[22]

---

[19]. قرآن، آل عمران، آیه ۴۲

[20]. سبحانی، «منشور عقاید امامیه»، ص۱۱۵-۱۱۷

[21]. قرآن، آل عمران، آیه ۳۳

[22]. همان، احزاب، آیه ۳۳

شماره درس: ششم

موضوع درس: معجزهٔ پیامبر اسلام ﷺ

شماره صفحه‌ها: ۱۳- ۱۵

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با معجزهٔ پیامبر اسلام ﷺ (قرآن).

۲. آشنایی با جنبه‌های مختلف اعجاز قرآن.

۳. آشنایی با پیشگویی‌های علمی قرآن.

۴. شناخت اهمیت تلاوت قرآن و تدبر در آن.

۵. درک و فهم و تشخیص سویه‌های گوناگون اعجاز قرآن از یکدیگر.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. آوردن مثال‌های بیشتر و گوناگون از اعجاز قرآن و نیز بیان نمونه‌های بیشتری از پیشگویی‌های قرآن.

لغات و اصطلاحات

اعجاز: عاجز کردن، ناتوان گردانیدن کسی.

معجزه: در اصطلاح «امر خارق العاده‌ای که مایهٔ خیر و سعادت باشد و به دعوای نبوت طرح شود تا مدعی رسالت از سوی خدا نبوتش اثبات گردد». (جرجانی).

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان .

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (معجزه چیست؟ معجزهٔ پیامبر اسلام ﷺ چیست؟ چرا کسی نمی‌تواند مانند قرآن بیاورد؟ قرآن تنها از یک جنبه معجزه دارد یا از چند جنبه؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن. شاگردان در کتابچه‌های شان بنویسند	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح نماید و مفاهیم درس را توضیح دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. سند اثبات پیامبری پیامبر اسلام ﷺ چه نام دارد؟ قرآن چند سوره دارد و اولین وآخرین سوره را نام ببرید؟ کدام یک درست است؟ الف) نخستین چیزی که مورد توجه قرار گرفت، زیبایی کلمات قرآن بود. ب) نخستین چیزی که مورد توجه قرار گرفت، زیبایی کلمات و برتری معانی قرآن بود.	پاسخ به سؤالات ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

یکی از سوره‌های قرآن که زیبایی ادبی بسیار دارد، سورهٔ تکویر (سورهٔ ۸۱) است. آن را کامل بخوانید و هشت آیهٔ آن را از بر کنید.

معلومات تکمیلی

اعجاز: اعجاز از ریشهٔ عجز به معنای ناتوان ساختن است و ناتوان ساختن دو گونه است: یکی آنکه توانایی (مثلاً قدرت یا مالی) کسی به زور از وی گرفته شود و او عاجز شود؛ دیگر آنکه کاری شود که دیگران از آوردن مانند آن یا هم‌آوردی با آن ناتوان باشند؛ بدون آنکه چیزی را سد راه آنان کرده باشند. اعجاز قرآن در «بلاغت، فصاحت، استواری گفتار، رسا بودن بیان، نوآوری‌های فراوان در زمینهٔ معارف و احکام و دیگر ویژه‌گی‌ها» از گونهٔ دوم است. قرآن در این زمینه‌ها آن اندازه در اوج است که دست انسان از آوردن مانندآن کوتاه است و از این روی آن را «معجزهٔ جاویدان» پیامبرﷺ می‌گویند، از آن روی که دین اسلام جاویدان است؛ پس می‌طلبد که معجزهٔ پیامبر آن نیز جاویدان باشد.

ابعاد اعجاز: اعجاز قرآن از سه بعد بحث می‌شود:

اعجاز بیانی: بیشتر به جنبه‌های عبارتی و ظرافت‌های بلاغی و ادبی می‌پردازد. اعجاز بیانی را در شش بخش بر شمرده اند: گزینش واژه‌گان، شیوهٔ بیان، نظم آهنگین، وحدت موضوعی (نسبت معنوی آیه‌ها) ظرافت‌ها (استعاره‌ها، تشبیه‌ها، کنایه‌ها ...)

اعجاز علمی: هر چند قرآن کتاب هدایت می باشد و برای نشان دادن راه سعادت نازل شده است و تبیین علمی پدیده‌های طبیعی هدف آن نبوده است؛ اما آنچه از اسرار طبیعت گفته است، شگفت‌آور می‌نماید. که از آن جمله می-توان به اینها اشاره کرد:

الف) رتق و فتق آسمان: «آسمانها و زمین هر دو به هم پیوسته بودند و ما آن دو را از هم جدا ساختیم (انبیاء، ۳۰). در علم امروزه بر آنند که منشأ جهان ماده، گازی است که واژهٔ دخان در قرآن تعبیر دیگری از آن است. حضرت علی‌علیه‌السلام هم در خطبهٔ نخستین نهج البلاغه همین بیان را دارد.

ب) نقش کوه‌ها در استواری زمین: «و در زمین کوه‌هایی استوار نهادیم تا مبادا [زمین] آنان [= مردم] را بجنباند و در آن راه‌هایی فراخ پدید آوردیم باشد که راه یابند». (انبیاء، ۳۱ و سوره‌های رعد: ۳، نمل: ۶۱، حجر: ۱۹، ق: ۷، نحل: ۱۵، لقمان: ۱۰ ...)

ج) دشواری نفس کشیدن در جاهای بلند: «و هر که را بخواهد گمراه کند دلش را سخت تنگ می‌گرداند چنانکه گویی به زحمت در آسمان بالا می‌رود» انعام، ۱۲۵.

د) آب سرچشمهٔ هستی: «و هر چیز زنده‌ای را از آب پدید آوردیم» (انبیاء، ۳۱) و نیز «و خداست که هر جنبنده‌ای را [ابتدا] از آبی آفرید پس پاره‌ای از آنها بر روی شکم راه می‌روند و پاره‌ای از آنها بر روی دو پا و بعضی از آنها بر روی چهار [پا] راه می‌روند خدا هر چه بخواهد می‌آفریند در حقیقت خدا بر هر چیزی تواناست» (نور، ۴۵)

ه) پوشش هوایی زمین: «و آسمان را سقفی محفوظ قرار دادیم ولی آنان از [مطالعه در] نشانه‌های آن اعراض می‌کنند» (انبیاء،۳۲)

آنچه گفتیم و جز آنها همه در علم امروزه چنان است که در قرآن آمده است.

ج) اعجاز تشریعی: انسان‌ها پیوسته در باب هستی و آفرینش اندیشیده اند و همیشه این پرسش که از کجا و بهر چه آمده است و به کجا می رود، دغدغهٔ خاطر متفکران بوده است؛ اما پاسخ‌ها هیچگاه برای آدمیان به صورت جمعی قناعت بخش نبوده است. دین در پی پاسخ به آن پرسش است و قرآن کریم اعجازش را در این مورد در دو زمینهٔ معرفت و شریعت نشان داده است.

قرآن تأکید دارد که: «به شما از دانش جز اندکی داده نشده است» (اسراء، ۸۵) که با دانش اندک انسان نمی‌تواند پاسخ پرسش بالا را بدهد و زان پس می‌گوید که : «ای مردم به یقین برای شما از جانب پروردگارتان اندرزی و درمانی برای آنچه در سینه‌هاست و رهنمود و رحمتی برای گرونده‌گان [به خدا] آمده است» (یونس، ۵۷). در زمینهٔ معرفت قرآن در باب خدا، آفرینش، هدف از خلقت و مبدأ و معاد راه را نشان داده و به درمان سینه‌ها؛ یعنی رنج انسان در یافتن گمشدهٔ درونی خود پرداخته است.

شریعت اسلامی با دو ویژه‌گی کلیت؛ یعنی به دور بودن از گرایش‌های خودخواهانه و لغزش‌های احتمالی قانون بشری و جامعیت؛ یعنی پرداختن به رابطهٔ انسان با خود، جامعه و خدا از شریعت‌های دیگر متمایز شده است.[۲۳]

[۲۳]. معرفت، محمد هادی، «علوم قرآنی»، قم: مؤسسه فرهنگی انتشارتی التمهید، قم، ۱۳۷۸ فصل هشتم

شماره درس: هفتم

موضوع درس: زنده‌گی و شخصیت امام محمدباقر علیه‌السلام

شماره صفحه‌ها: ۱۶–۱۸

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با زنده‌گی امام باقر علیه‌السلام

۲. آشنایی با نقش امام باقر علیه‌السلام در نشر معارف اسلامی و تربیت شاگردان.

۳. علاقه‌مندی به شیوهٔ رفتاری آن امام علیه‌السلام.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. شرح جوانب گوناگون زنده‌گی و شخصیت امام باقر علیه‌السلام.

لغات و اصطلاحات

باقر: شکافنده، گشاینده، وسعت‌دهنده

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (امام باقر علیه‌السلام در چه سالی زاده شد؟ در چه سالی وفات کرد؟ نقش امام باقر علیه‌السلام در نشر و پخش معارف اسلامی چه بود؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتن چکیـــــدۀ درس، لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن در کتابچه‌ها.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکـــــی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم مفاهیم درس را توضیح دهد و بعد شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجۀ درس	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. امام باقر علیه‌السلام در کدام سال و در کجا زاده شد؟ الف) در سال ۵۷ و در مدینه ب) در سال ۵۸ و در مکه ۲. چند تن از شاگردان امام باقر علیه‌السلام را نام ببرید. ۳. محمد بن مسلم ... از امام باقر نقل کرده است؟ الف) هفتاد هزار حدیث ب)سی هزار حدیث ۴. امام باقر علیه‌السلام کـــی وفات کرد و در کجا به خاک سپرده شد؟	به سؤالات ارزشیابی جواب بدهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان در بارۀ زنده‌گی امام باقر علیه‌السلام مقاله‌ای بنویسند.

معلومات تکمیلی

امام باقر﷣ در سال ۵۷ در مدینه زاده شد. در سی و نه ساله‌گی، سال ۹۴، به امامت رسید و در سال ۱۱۴ در آن شهر از دنیا رفت. زنده‌گی آن حضرت﷣ همزمان با حکومت‌گران اموی بود. از آن میان سال‌های ۹۹-۱۰۱ با حکومت عمر بن عبدالعزیز همزمان بود. شیوۀ او با پیشینیان‌اش فرق داشت؛ او عدالت‌پیشه بود و نه تنها ممنوعیت نوشتن حدیث را بر داشت؛ بلکه بر نوشتن آن تأکید کرد. از سوی دیگر در این دوره اوضاع و احوال کلی جامعه اسلامی به دلیل ثبات به وجود آمده آماده دریافت معارف اسلامی بود، بر خلاف دورۀ چهار امام پیشین که مجال کار چندانی در این زمینه نیافتند.

آغازگر نهضت علمی: امام باقر﷣ در دوران امامتش آغازگر جنبش علمی‌ای شد که بعدتر در دورۀ امام صادق﷣ شکوفا شد. تنی چند از تابعان و بسیاری از فقیهان مشهور روزگار، زانوی شاگردی نزد امام باقر﷣ زدند و از خرمن دانش او بهره‌مند شدند. امام باقر﷣ آنچنان در علوم گوناگون دست داشت که باقرالعلوم؛ یعنی گشاینده و شکافندۀ درهای دانش نام گرفت.

در دورۀ امام باقر﷣ نوشتن حدیث که در درجۀ دوم پس از قرآن قرار دارد، جواز یافت و این فرصتی نیکویی را برای امام باقر﷣ فراهم کرد تا به نقل حدیث بپردازد و شاگردان بسیاری پرورش دهد. از آن جمله، محمد بن مسلم سی هزار حدیث از امام باقر﷣ فراگرفت و کتابی به نام «اربعمأه مسأله» تألیف کرد. شاگرد نامدار دیگر امام باقر﷣ جابر بن یزید جعفی بود که هفتاد هزار حدیث را شنیده و از بر کرده بود و ده‌ها کتاب نوشت.[۲۴]

[۲۴]. پیشوایی، مهدی، «سیمای پیشوایان در آینه تاریخ» چاپ یازدهم، قم: مؤسسه انتشارات دارالعلم، ۱۳۸۴، ص۷۷-۸۹

شماره درس: هشتم

موضوع درس: زنده‌گی و شخصیت امام صادق علیه‌السلام

شماره صفحه‌ها: ۱۹–۲۰

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با زنده‌گی امام صادق علیه‌السلام

۲. شناخت نقش امام صادق علیه‌السلام در بیان و نشر معارف و احکام دینی

۳. آشنایی با دلیل نام‌گذاری مذهب شیعه به جعفری

۴. شناخت شمار شاگردان امام صادق علیه‌السلام

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود

۲. پرسش و پاسخ

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر)

۴. توضیح و تبیین بیشتر زنده‌گی و شخصیت امام صادق علیه‌السلام

لغات و اصطلاحات

صادق: صفت فاعلی از صدق به معنای راستگو. یکی از لقب‌های امام صادق علیه‌السلام که به خاطر صدق گفتارش به صادق نام گذاری شد.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های دانش-آموزان

۲. طرح چند پرسش برای انگیـــــــزه آفرینی (امام صادق علیه‌السلام در چه سالی زاده شد؟ در کدام عصر می زیست؟ شمار شاگردان وی چه قدر بوده است؟ در چه سالی وفات کرد؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح نماید و مفاهیم درس را توضیح دهد. همچنین به شاگردان وظیفه بدهد تا متن درس را فردی مطالعه نمایند.	شاگردان گوش دهند و فعالیت را انجام دهند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجۀ درس	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	۱. **ارزشیابی:** امام باقر(ع) در کدام سال به امامت رسید؟ الف) سال ۱۱۷ ب) سال ۱۲۰ ج) ۱۱۵ د)هیچکدام ۲. روز ولادت امام صادق(ع) همزمان با ولادت ... است؟ الف) علی(ع) ب) امام حسن(ع) ج) پیامبر(ص) د) هیچکدام ۳. امام صادق(ع) در کدام سال و در چند ساله‌گی به شهادت رسید؟ ۴. ویژه‌گی‌های عصر امام صادق(ع) را نام ببرید؟	پاسخ به سؤالات ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

کار خانه‌گی متن کتاب درسی را انجام می‌دهند.

معلومات تکمیلی

امام صادق علیه‌السلام (۸۳– ۱۴۸) در عصر فرو افتادن امویان از قدرت و بر آمدن عباسیان برکرسی قدرت می‌زیست. این سقوط و ظهور و کشمکش میان آن دو گروه بر سر قدرت، زمینه را برای امام صادق علیه‌السلام فراهم کرد تا به نشر معارف اسلامی و احکام دینی بپردازد.

شخصیت علمی: امام صادق علیه‌السلام در پهنا و ژرفای بسیاری دانش‌ها یگانهٔ عصرش بود و دانشمندتر از او کسی نبود. از این روی فقیهان، حدیث‌گویان و متکلمان و فلسفه مشربان همه و همه از او می‌پرسیدند و با او مناظره می‌کردند و او سر آمد همه بود: «... آن ناقد علی، آن وارث نبی ... اگر تنها صفت او گویم به زبان و عبارت من راست نیاید که در جمله علوم و اشارات و عبارات بی تکلف به کمال بود و قدوهٔ جملهٔ مشایخ بود و اعتماد همه بر وی بود و مقتدای مطلق بود. هم الهیان را شیخ بود و هم محمدیان را امام، و هم اهل ذوق را پیشرو و هم اهل عشق را پیشوا، هم عباد را مقدم، هم زهاد را مکرم. هم صاحب تصنیف حقایق، هم در لطایف تفسیر و اسرار تنزیل بی نظیر بود ... »[۲۵] این چنین بود که شاگردان امام صادق علیه‌السلام به هزاران تن می رسید.

فعالیت سیاسی: امام صادق علیه‌السلام تنها به تربیت شاگردان بسنده نکرد؛ بلکه نماینده‌گانی به گوشه و کنار سرزمین-های اسلامی از جمله خراسان زمین فرستاد تا امامت را برای مردم تبیین کند تا باشد که پیروان اصیل و ثابت قدم افزون گردد. دعوت آغازین عباسیان که به نام آل علی و به کام آل عباس بود، به هیچ روی از سوی امام تأیید نشد و آنگاه که به امر خلافت و حکومت از سوی مردمانی فراخوانده شد، به دلیل کمی پیروان آگاه، کاردان و ثابت قدم در آرمان‌های دینی و مردمی رد کرد.[۲۶]

[۲۵] . عطار نیشابوری،« تذکره الاولیاء»، در ذکر صادق

[۲۶] . پیشوایی، «سیمای پیشوایان در آیینه تاریخ» ص ۹۵-۱۱۱

شماره درس: نهم

موضوع درس: حساب‌رسی اعمال

شماره صفحه‌ها: ۲۱–۲۲

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با حساب‌رسی اعمال.

۲. شناخت چرایی و ضرورت حساب‌رسی.

۳. شناخت چگونه‌گی ثبت عمل.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود

۲. پرسش و پاسخ

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر)

۴. تبیین و تشریح درس با مثال‌های بیشتر

لغات و اصطلاحات

اعمال: جمع عمل، کار و کردار و خدمت

توانگری نه به مال است پیـــــش اهل کمال   که مال تا لب گور است و بعد از آن اعمال

«سعدی»

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (بسیار پیش می‌آید که جنایت‌کاران و بدکاران جزای عمل خویش را نمی‌بینند؛ آیا کار ختم است یا آنکه می‌باید جهانی دیگری در کار باشد تا اینان مجازات شوند و حق مظلومان ستانده شود؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت شاگردان	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط معلم به دقت خوانده شود و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند و با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. پیامد حساب‌رسی وجدان ما چیست؟ ۲. هدف از حساب‌رسی و معاد ... است. الف) جزا دادن گناه‌کاران و مجرمانی است که در دنیا به جزای عمل شان نمی رسند. ب) تفاوت قایل شدن بین مؤمنان و کافران و نیکوکاران و بدکاران و رسیده‌گی جداگانه به حساب هر کدام ج) هردو د) هیچکدام	پاسخ به سؤالات ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

انجام کار خانه‌گی کتاب درسی.

معلومات تکمیلی

دلایل معاد[27]

الف) عدل خدا ﷻ: خداوند ﷻ در قرآن نخست از باطل نیافریدن آسمان و زمین و آنچه میان آن دو است و عذاب شدید کافران سخن می‌گوید و سپس فرق صالحان با مفسدان و پرهیزگاران با پلیدکاران را یادآور می‌شود.[28] از این روی اگر خداوند ﷻ همه مردم را در یک پله قرار دهد، عادلانه نیست و از عدل خداوند ﷻ است که معاد و حساب-رسی وجود داشته باشد و چون دنیا محدود است، باید معاد باشد واگر قیامت نباشد به عدالت خداوند ﷻ ضرر می‌زند.

ب) حکمت خدا ﷻ: اگر قیامت و حساب‌رسی نباشد آفرینش لغو بوده و بر خلاف حکمت خداوند ﷻ است. خداوند ﷻ می‌فرماید: «پس هر که هم وزن ذره‌ای نیکی کند [نتیجه] آن را خواهد دید و هر که هم وزن ذره‌ای بدی کند [نتیجه] آن را خواهد دید»[29]

حساب‌گران: از آیات و روایات بر می‌آید که حساب‌گران روز قیامت الف) خداوند ﷻ؛ ب) رهبران امت؛ و ج) وجدان انسان است.

خداوند ﷻ به بیان قرآن «سریع‌ترین حساب‌رسان »[30] است. حضرت علی علیه السلام در پاسخ به کسی که از چگونه‌گی حساب‌رسی از مردم با وجود بسیاری آنها پرسید، فرمود: «همانگونه که آنان را با وجود بسیار بود نشان روزی می‌دهد. پرسید: چگونه از آنها حساب می‌کشد، در حالی که مردم نمی‌بینندش؟ فرمود: همانگونه که روزی شان می‌دهد و حال آنکه نمی‌بینندش.»[31]

[27]. قرائتی، محسن، « معاد»، تهران، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن

[28]. قرآن، ص ۲۷-۲۸

[29]. همان، زلزال۷-۸

[30] همان، انعام ۶۲

[31]. نهج البلاغه، ترجمه آیتی، کلمه ۳۰۰

شماره درس: دهم

موضوع درس: پاداش کارهای نیک

شماره صفحه‌ها: ۲۳–۲۵

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف

۱. آشنایی با دلیل فرق درجهٔ مردمان.

۲. شناخت ابعاد معاد.

۳. شناخت اقسام پاداش نیکوکاران در قیامت.

۴. شناخت وضعیت و چگونه‌گی نیکوکاران در قیامت.

۵. آشنایی با وضعیت و پاداش دنیایی نیکوکاران.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. دادن مثال‌های بیشتر از وضعیت نیکوکاران در قیامت و نیز در دنیا.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های دانش‌آموزان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (معیار درجهٔ مؤمنان در قیامت چیست؟ بر چه اساسی پاداش‌های قیامت دارای دو جنبهٔ مادی و معنوی است؟ پرهیزگاران در قیامت چگونه توصیف شده اند؟ نیکوکاران تنها در قیامت پاداش داده می‌شوند یا در دنیا هم پاداش دارند؟ ۶ دقیقه.

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتـــــن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط معلم به دقت خوانده شود و معلم مفاهیم درس برای شاگردان توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجۀ درس	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. معیار درجۀ پاداش مردم چیست؟ الف) اعمال ب) نیت ۲. معاد دو جنبۀ جسمانی و روحانی دارد، پاداش چطور؟ ۳. چند نمونه از توصیف پرهیزگاران در قیامت را بیان کنید؟ ۴. کدام یک درست است؟ الف) پاداش پرهیزگاران هم دنیایی است هم اخروی ب) پاداش پرهیزگاران تنها اخروی است	پاسخ به پرسش‌های ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

آیه‌های چهل و یک به بعد سورۀ واقعه (۵۶) را ببینید و هشت صفت اهل بهشت را بنویسید.

معلومات تکمیلی

وصف بهشت و بهشتیان

مؤمنان پیش از ورود به بهشت از آب کوثر که مقدمهٔ ورود است، سیراب خواهند شد و در هنگام ورود، خداوندﷻ می‌فرماید «خشنود و خداپسند به سوی پروردگارت بازگرد، و در میان بنده‌گان من درآی، و در بهشت من داخل شو»[32]. هر چند خداوندﷻ گفته است کسی نمی‌داند برای بنده‌گانش چه نعمتهایی در نظر گرفته است؛ اما اوصافی از بهشت را چنین بر شمرده است: درهای بهشت هشت تاست و جهنم هفت تا و این نشانهٔ غلبهٔ لطف خداوندﷻ بر قهرش است.[33] بزرگی بهشت به پهنای آسمان‌ها و زمین است. هوای بهشت نه گرم است و نه یخ و هر چه را دل بخواهد و دیده را خوش آید، در اختیار است. میوه‌های بهشت هر نوع است و فصلی نیست و از خوردن آنها منعی وجود ندارد. روی بهشتیان شاداب، درخشان، خندان و غرق در انواع نعمت‌هاست. بهشت جایگاهی آسوده و سرای امن است. بهشتیان کارنامه نیکو و پاک شان را نشان دیگران می‌دهند. در بهشت دشمنی و کینه‌ورزی وجود ندارد. در بهشت سخن بیهوده شنیده نمی‌شود. لباس بهشتیان سبز رنگ و کهنه‌گی‌ناپذیر است و پسران زیباروی همیشه جوان و شاداب خدمت آنان را می‌کنند. آشامیده‌نی بهشتیان نهرهای آب پاک، شیری که مزه اش دیگرگون نمی‌شود و عسل است. ظرف‌ها و نهرهای بهشت سرد و خوشبوی کننده است. همسران بهشتی همسردوست و همسال، دست نخورده و باکره... اند. آنچه آمد، لذت‌های مادی بهشت است که به خاطر عینی و به آسانی قابل درک بودن آنها گفته شد و گرنه از آنها مهم‌تر و بر جسته‌تر، لذت‌های معنوی ناشی از دیدار خداوند و برخورداری از جوار ربوبی اوست.[34]

---

[32]. قرآن، فجر، ۲۸-۳۰

[33]. قرائتی،«معاد» مضمون حدیث از امام باقر(ع)

[34]. همان کتاب

شماره درس: یازدهم

موضوع درس: کیفر کارهای بد

شماره صفحه‌ها: ۲۶-۲۸

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با چرایی برپایی دادگاه خداوندی.

۲. شناخت عذاب‌های جهنم.

۳. آشنایی با توصیف گناه‌کاران در دوزخ از زبان قرآن.

۴. آشنایی با عذاب گنه‌کاران در دنیا

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توصیف بیشتر دوزخ و وضعیت گنه‌کاران درآن.

لغات و اصطلاحات

کیفر: جزا و پاداش، عوض و بدل کارهای نیک و بد. هرچند منظور از آن بیشتر کیفر کارهای بد است.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۳. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (برای چه ایجاد دادگاه عدل الهی در قیامت ضرورت دارد؟ از اوصاف قیامت چه می دانید؟ بدکاران تنها در قیامت جزا داده می‌شوند یا در دنیا هم جزا داده می‌شوند؟) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتن لغات و اصطلاحات در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکـــــی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. در قیامت مردم چند دسته می شود؟ الف) دو دسته (اصحاب دست راست و اصحاب دست چپ). ب) سه دسته (اصحاب دست راست و اصحاب دست چپ و اصحاب میانه) ۲. پنج صفت از صفات دوزخ را نام ببرید؟ ۳. بدکاران تنها در قیامت کیفر داده می‌شوند یا در دنیا هم جزا می بینند؟	پاسخ به پرسش‌های ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

آیه‌های چهل و یک به بعد سورهٔ واقعه (۵۶) را ببینید و چند وصف از اوصاف دوزخ و دوزخیان را بنویسید.

معلومات تکمیلی

همهٔ بنده‌گان خداوندﷻ از نیکوکار و بدکار به سوی او باز می‌گردند[۳۵] و در داوری‌اش هم وزن ذره‌ای از عمل مؤمنان و نیکوکاران نمی‌کاهد و نیز ذره‌ای از بدی بدکار را نادیده نخواهد گرفت.[۳۶]

اوصاف دوزخ و دوزخیان: صدای دل‌خراشی از دور شنیده می‌شود. دوزخ هر چند بسیار کلان است و بیشتر و بیشتر می‌خواهد؛ اما بر باشنده‌گانش تنگی می‌کند. مأموران دوزخ نوزده نفرند که خشن و قاطع اند ودل شان به رحم نمی‌آید. دوزخیان آه و ناله می‌کنند و زوزه می‌کشند. آتش دوزخ فوران دارد و پیوسته شعله ور می‌شود. عذاب دوزخ چند لایه و پرمایه است. هر لحظه مرگ‌آور است؛ اما از مرگ خبری نیست. زبانه‌های آتش دوزخ مثل شمشیر به روی بدکاران کشیده می‌شود و پوست روی جمع و لب‌ها باز و دندان‌ها آشکار می‌شود. افزون بر آتش، دود سیاه، دوزخ و دوزخیان را فرا می‌گیرد. آتش زبانه‌کش دوزخ جرقه‌هایی به اندازهٔ کاخ دارد که نخست گنج‌اندوزان و سرمایه‌داران را نشانه می‌گیرد. آتش دوزخ افزون بر سوزاننده‌گی، شکننده‌گی و کوبنده‌گی هم دارد و همزمان جسم و جان را می‌سوزاند؛ حتی کالای دوزخیان از آتش است و غذای شان از خار خشک که سیر می‌کند و نه فربه.[۳۷]

علت‌های دوزخی شدن

الف) ایمان نیاوردن به خداﷻ و عدم تشویق به اطعام مسکین (چه رسد که خود اطعام نکند): «چرا که او به خدای بزرگ نمی‌گروید و به اطعام مسکین تشویق نمی‌کرد».[۳۸]

ب) پای‌بند نبودن به نماز، عدم ایمان به معاد ... : «چه چیز شما را در آتش [سقر] درآورد،گویند از نمازگزاران نبودیم، و بینوایان را غذا نمی‌دادیم، با هرزه‌گرایان هرزه‌گرایی می‌کردیم، و روز جزا را دروغ می‌شمردیم، تا مرگ ما فرا رسید»[۳۹]

ج) مسخره کردن احکام خدا و به دنیا مغرور شدن : «و جایگاهتان در آتش است و برای شما یاورانی نخواهد بود. این بدان سبب است که شما آیات خدا را به ریشخند گرفتید و زنده‌گی دنیا فریبتان داد؛ پس امروز نه از این [آتش] بیرون آورده می‌شوند و نه عذرشان پذیرفته می‌گردد»[۴۰]

د) گناه‌کاری و نپذیرفتن دعوت پیامبران علیهم السلام: «گفتند زنهار خدایان خود را رها می‌کنید ... [تا] به سبب گناهانشان غرقه گشتند و [پس از مرگ] در آتشی درآورده شدند و برای خود در برابر خدا یارانی نیافتند»[۴۱]

ه) خیانت به اولیای خداﷻ: «و به آنها [نوح و لوط] خیانت کردند ... و گفته شد با داخل شونده‌گان داخل آتش شوید»

---

[۳۵]. قرآن، یونس، آیه ۴

[۳۶]. همان، زلزال، آیه ۷

[۳۷]. قرائتی،«معاد» فصل جهنم و عوامل جهنمی شدن

[۳۸]. قرآن، حاقه، آیه ۳۳-۳۴

[۳۹]. همان، مدثر، آیه ۴۲-۴۷

[۴۰]. همان، جاثیه، آیه ۳۴-۳۵

[۴۱].همان، نوح، آیه ۲۳-۲۵

و) گنج‌اندوزانی که متکبرانه با حق برخورد کردند : «نه چنین است [آتش] زبانه می‌کشد. پوست‌سر و اندام را برکننده است. هر که را پشت کرده و روی برتافته. و گرد آورده و انباشته [و حسابش را نگاه داشته] فرا می‌خواند»[۴۲]

افزون بر آنچه گفته شد، در روایات نیز کسانی در شمار دوزخیان آمده اند. از جمله در روایات زیر از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله:

کسی‌که به یک وجب از زمین همسایه خیانت کند، کسی‌که اهل گناه زنا و لواط باشد، کسی‌که به همسرش ظلم کرده و مهریّه او را نپردازد، کسی‌که به مسلمانی سیلی بزند، کسی‌که با سخن چینی و نیش زبان روابط مسلمانان را بهم بزند، کسی‌که با مال و ثروت خود به محرومان و فقرا فخرفروشی کرده و آنها را تحقیر کند، کسی‌که در دنیا به زنان و مردان پاکدامن نسبت زنا و لواط بدهد، شراب‌خواران، کسانی‌که اهل احتکارند یا به مشروبات حرام خو گرفته اند ...، کسانی‌که با شایعه‌ها، گواهی‌ها و شهادت‌های ناحق و پرونده‌سازی‌های دروغ، باعث سقوط افراد در جامعه می‌شوند، کسانی‌که با ریخت وپاش و سفره‌های رنگین در جامعه طاغوت‌تراشی کرده و خودشان را مطرح کنند، کسانی‌که مردم از ترس به آنها احترام می‌گذارند، کسانی‌که حتّی با گفتن کلمه‌ای در قتل بی‌گناهی شریک شوند،کسانی‌که دنیا را بر آخرت و دنیاپرستان را بر مردان خدا ترجیح دهند، کسانی‌که منافقانه با مردم برخورد کرده و دو رو و دو زبانه باشند، کسانی‌که مال دیگران را به ناحق تصاحب کنند، ...[۴۳]

---

[۴۲]. همان، معارج، آیه ۱۵–۱۸

[۴۳]. قرائتی، «معاد»، به نقل از بحار، ج ۷، ص ۲۱۳

بخش دوم

فقه

شماره درس: دوازده‌هم

موضوع درس: اهمیت زکات

شماره صفحه‌ها: ۲۹-۳۱

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با تعریف زکات.

۲. شناخت دلایل اهمیت زکات.

۳. آشنایی باچگونه‌گی پرداخت زکات.

۴. باورمند شدن به زکات به عنوان واجب خداوندی.

۵. پی بردن به سود مندی اجتماعی زکات.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. تشریح و تبیین ابعاد و اهمیت عبادی و اجتماعی زکات.

لغات و اصطلاحات

زکات: پاکیزه کردن، پاکیزه‌گی، پاکی و رشد، خلاصه و برگزیدهٔ چیزی

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (انسانها در مقابل احسان یکدیگر خود را مکلف به جبران می‌دانند، در مقابل احسان خداوندﷻ چطور؟ اهمیت زکات در دین اسلام چیست؟ دلایل اهمیت زکات چیست؟ تنها بعد دینی دارد یا بعد اجتماعی هم دارد؟ (۶ دقیقه).

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم بعد از توضیح مفاهیم درس، شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. کدام یک درست است؟ الف) شکر زبانی، ادعیه، اذکار ... است ب) شکر عملی، نمازهای واجب و مستحب ... است. ۲. زکات در دین اسلام ... الف) از ارکان دینداری و شرط ضروری ایمان است. ب) از مستحبات اکید است. ۳. دو دلیل از دلایل اهمیت زکات را نام ببرید؟	پاسخ به پرسش‌های ارزشیابی.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان پیام آیهٔ زیر را در هشت خط بنویسند: «نیکوکاری آن نیست که روی خود را به سوی مشرق و [یا] مغرب بگردانید؛ بلکه نیکی آن است که کسی به خدا و روز بازپسین و فرشته‌گان و کتاب [آسمانی] و پیامبران ایمان آورد و مال [خود] را با وجود دوست داشتنش به خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و در راه‌مانده‌گان و گدایان و در [راه آزاد

کردن] بنده‌گان بدهد و نماز را برپای دارد و زکات را بدهد و آنان که چون عهد بندند به عهد خود وفادارانند و در سختی و زیان و به هنگام جنگ شکیبایانند آنانند کسانی که راست گفته‌اند و آنان همان پرهیزگارانند»[۱]

معلومات تکمیلی

۱. زکات دو گونه است: زکات فطره و زکات مال. زکات فطره هر سال هنگام هلال ماه شوال واجب می‌شود.[۲] زکات مال در چندین درس به طور گسترده خوانده خواهد شد.

۲. زکات یکی از ضروری‌های دین است و در **۲۶** آیهٔ قرآن همراه نماز ذکر شده است. پیامبرﷺ از جمله کفر ورزنده‌گان به خدای بزرگ و کسانی را که نماز شان قبول نمی‌شود، منع کنندهٔ زکات دانستند. و اگر کسی از روی علم و قصد آن را انکار کند از دین اسلام خارج می‌شود.

۳. زکاتی که در قرآن آمده است، تنها به معنای اصطلاحی فقه نیست؛ بلکه شامل همهٔ واجب‌ها و تکلیف‌های مالی مسلمانان شامل خمس، زکات، فطره، صدقه و انفاق می شود.[۳]

---

[۱]. قرآن، بقره، آیه ۷۷

[۲]. فیض، علیرضا، «مبادی فقه و اصول» چاپ دوازدهم، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۰، ص ۳۲۲

[۳]. مدرسی، محمدتقی، «احکام عبادات»، چاپ دوم، قم: انشارات محبان الحسین، ۱۳۸۱، ص ۴۸۵

شماره درس: درس سیزده‌هم

موضوع درس: شرایط وجوب زکات اموال

شماره صفحه‌ها: ۳۲-۳۳

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. شناخت اموالی که زکات به آنها تعلق می‌گیرد.

۲. آشنایی با شرایط زکات دهنده.

۳. شناخت اهمیت اقتصادی و اجتماعی زکات.

۴. آشنایی با شرایط واجب شدن زکات.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. بیان بیشتر شرایط زکات دهنده و اموالی که زکات به آنها تعلق می‌گیرد.

لغات و اصطلاحات

غله: درآمد هر چیزی از حبوب، نقود و جز آن. ماحصل زمین. فارسی‌زبانان گندم، جو و گال (ارزن) را گویند.

اندک اندک به هم شود بسیار　　دانه دانه است غلـــــه در انبار

سعدی علیه الرحمه

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوالپرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (زکات با چه شرایطی واجب می‌شود؟ زکات‌دهنده چه شرایطی دارد؟ زکات به کدام غله‌ها، حیوان‌ها و سکه‌ها تعلق می‌گیرد؟). (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یاد داشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکـــــــی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم بعد از توضیح مفاهیم درس، شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس	گوش دادن به معلم	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. پیامد اقتصادی و اجتماعی پرداخت زکات چیست؟ ۲. کدام یک درست است؟ الف) شرایط واجب شدن زکات به حد نصاب رسیدن مال است ب) مالک دارای شرایـــــــــط باشد ج) هر دو د) هیچکدام. ۳. زکات به کدام یک از غله‌های زیر تعلق نمی‌گیرد؟ الف) گندم ب) جو ج) خرما د) گال (ارزن) ۴. آیا به بز زکات تعلق می‌گیرد؟	پاسخ به پرسش‌های ارزشیابی	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان مضمون آیه‌های زیر و به ویژه نقش زکات را در مؤمن بودن در شش خط بنویسند: «به راستی که مؤمنان رستگار شدند. همانان که در نمازشان فروتنند و آنان که از بیهوده رویگردانند و آنان که زکات می‌پردازند و کسانی‌که پاکدامنند»[۴]

[۴]. قرآن، مؤمنون، آیه ۱-۵

شرایط وجوب زکات

بلوغ، عقل، آزادی، مالکیت، قدرت بر تصرف و نصاب.

بلوغ: در زکات گاو، گوسفند، شتر، طلا و نقره گذشت یک سال از بلوغ صاحب آنها شرط است؛ اما در گندم، جو، خرما و کشمش پیش از تعلق گرفتن زکات، بلوغ شرط است.

عقل: مال کسی‌که در تمام سال دیوانه باشد، زکات ندارد و همین گونه کسی‌که در دوره‌های معینی دیوانه باشد به شرطی که عرف او را دیوانه بنامند، زکات ندارد.

مالکیت: مالکیت باید تحقق یافته باشد تا زکات واجب شود. از این روی مالی که به کسی هبه شده و او هنوز آن را قبض نکرده است، زکات ندارد. همین گونه است در مورد مال وصیت داده شده و قرض داده شده.

اگر قرض دهنده داوطلبانه زکات مال قرض را بدهد از قرض گیرنده ساقط می‌شود و گر نه بر عهدهٔ قرض‌گیرنده است.

قدرت بر تصرف: اگر شخصی مالک مال زکاتی باشد؛ ولی تصرف نتواند، زکات بر او واجب نمی‌شود؛ مانند: مال غصب شده، انکار شده، غایب، دفن شده، توقیف شده، و مال رهن، موقوفه، نذر شده ...

معیار قدرت بر تصرف و عدم آن، عرف است.[۵]

[۵]. مدرسی، «احکام عبادات» ص ۴۸۷-۴۸۸

شماره درس: چهاردهم

موضوع درس: حد نصاب زکات

شماره صفحه‌ها: ۳۴-۳۶

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با تعریف حد نصاب.

۲. شناخت حد نصاب غله‌ها و میوه‌های خشک، حیوانات و سکه‌ها و زکات آنها.

۳. شناخت شرایط تعلق زکات به غله‌ها و میوه‌ها، حیوانات، و سکه‌ها.

۴. تفکیک شرایط حد نصاب

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

لغات و اصطلاحات

نصاب: اصل، مرجع، بازگشت، بهره ... آن قدر از مال که زکات واجب شود.

نصاب حسن در حد کمال است   زکاتم ده که مسکین و فقیرم

حافظ

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (حد نصاب چیست؟ نصاب یکی است یا چند تا؟) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و بعد شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۱۸دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** ۱. حد نصاب چیست؟ ۲. حد نصاب غله و میوه‌های ... است. الف) ۷۵۰ کیلو گرام ب) ۸۵۰ کیلو گرام ج) هیچکدام ۳. اگر چهل رأس گوسفند داشته باشیم، زکات آن ... می شود؟ الف) یک گوسفند ب) دوگوسفند ج) سه گوسفند ۳. در نصاب اول شتر (۵ رأس) زکات آن ... می شود؟ الف) یک شتر ب) یک گوسفند ج) دو گوسفند د) هیچکدام ۱۵ مثقال طلا زکات دارد؟	پاسخ به پرسش‌های ارزشیابی	۲ دقیقه

کار خانه‌گی

با مراجعه به رساله‌ها؛ ۴ نصاب بعدی گوسفند را به دست آورید.

معلومات تکمیلی

شرایط زکات در شتر، گاو و گوسفند: الف) حد نصاب؛ ب) گذشت سال؛ ج) چریدن در بیابان؛ د) کار نکردن.
شتر دوازده نصاب دارد:۱) ۵ شتر، یک گوسفند.۲) ده شتر، دو گوسفند ۳) ۱۵ شتر، سه گوسفند ۴) ۲۰ شتر، چهار گوسفند ۵) ۲۵ شتر، پنج گوسفند ۶) ۲۶ شتر، یک شتر داخل سال دوم زکات دارد ...

گاو دو نصاب دارد، سی و چهل رأس و اگر از آن دو بیشتر شود، اختیار دارد که سی تا سی تا یا چهل تا چهل تا حساب کند یا ترکیبی از هردو که در این صورت باید کمتر از ۱۰ باقی بماند؛ فی المثل هفتاد رأس گاو را باید سی و چهل حساب کند که زکات آنها یک گوساله داخل در سال دوم و یک گوساله داخل در سال سوم است و نباید سی تا سی تا حساب کند؛ چون ده رأس باقی می ماند. ۱۲۰ رأس را می‌توان چهل تا چهل تا یا سی تا سی تا حساب کرد.

گوسفند پنج نصاب دارد: ۱) ۴۰ گوسفند، یک گوسفند ۲) ۱۲۱ گوسفند، دو گوسفند ۳) ۲۰۱ گوسفند، سه گوسفند ۴) ۳۰۱ گوسفند، چهار گوسفند ۵) ۴۰۰ و بالاتر که از هر صد گوسفند، یکی زکات داده می‌شود و آنچه در میان دو نصاب قرار می گیرد، زکات ندارد.

بین گاو و گاو میش و شتر عربی و غیر عربی و گوسفند و بز فرقی وجود ندارد و همه زکات دارند با عین شرایط.

اگر چند نفر شریک باشند و سهم هریک به حد نصاب برسد، زکات بر همه واجب است و اگر همه حیوان‌ها به حد نصاب برسد؛ ولی سهم هر یک جداگانه به حد نصاب نرسد، زکات بر هیچ کدام واجب نمی‌شود.

شرایط زکات طلا و نقره: ۱. نصاب؛ ۲. سکه زده شده (پول رایج) باشد؛ ۳. گذشت سال. طلا و نقره دو نصاب دارد.

نصاب و مالکیت دو شرط برای تعلق گرفتن زکات به غله‌های چهار گانه نیز می‌باشد.[۶]

[۶]. همان، ص ۴۸۹- ۴۹۶

شماره درس: پانزدههم

موضوع درس: موارد مصرف زکات

شماره صفحه‌ها: ۳۷–۳۸

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با موارد مصرف زکات.

۲. شناخت زمان وجوب زکات.

۳. شناخت شرایط دریافت‌کننده‌گان زکات.

۴. جلوگیری از مصرف بی‌جای زکات با شناخت موارد مصرف آن.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. بیان جزئیات موارد مصرف زکات، زمان وجوب زکات و شرایط در یافتکننده‌گان.

لغات و اصطلاحات

فقیر: نادار، درویش، محتاج ... در اصطلاح کسی است که به تناسب پایگاه اجتماعی و نیازمندی‌هایش از برآوردن هزینه‌های سالانهٔ خود و خانواده‌اش ناتوان است.

مسکین: کسی که وضعیت بدتر از فقیر دارد.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوالپرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (می‌دانید مصرف‌کننده‌گان زکات چند تاست و چه کسانی اند؟ شرایط آنها چیست؟ زکات کی واجب می‌شود؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	دانش‌آموزان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱.موارد مصرف زکات چند تاست؟ چهار تای آن را نام ببرید. ۲. از جمله موارد مصرف زکات ... است الف) جنگ در راه خدا (جهاد) ب) کارهای عام‌المنفعه ج) مسافران در راه مانده د) همه موارد ۳. در وجوب زکات در کدام یک، گذشت سال شرط است؟ الف) طلا و نقره ب) گندم و جو د) خرما و انگور. ۴. آیا به همسر یا فرزند واجب‌النفقه می‌توان زکات را داد؟	پاسخ به پرسش‌های ارزشیابی.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

با مراجعه به آیهٔ ۶۰ سورهٔ توبه، اصطلاح قرآنی موارد مصرف زکات را بنویسید.

معلومات تکمیلی

فقر و فقیر در شرع بر اساس و ضعیت اجتماعی و نیازمندی هر شخص محاسبه می شود. از این روی، از این شخص تا آن شخص و از شهری تا شهری و از زمانی به زمانی دیگر فرق می‌کند. از آنجا که زکات سالانه است، فقر هم بر اساس ناتوانی از تأمین هزینه‌های سالانه محاسبه می‌شود.

کارگزاران (عاملان) زکات از سوی امام معصوم علیه‌السلام یا نایب خاص و یا نایب عام (حاکم شرع، فقیه) او مأمور به گردآوری، نگهداری، ثبت و رساندن زکان به مستحقان هستند. و بنا بر احوط در آنها عدالت، بلوغ، عقل، ایمان، دانستن احکام شرعی ... شرط است.

مؤلفه قلوبهم، دو گونه اند. یکی کافرانند که برای تحکیم روابط آنان با مسلمانان یا جلب و جذب شان به اسلام یا دفع آزار آنها یا استفاده از آنان در جنگ و جهاد، زکات به آنان داده می‌شود؛ دیگری مسلمانان سست‌ایمان که برای پیوند و پایداری ارتباط آنان با مسلمانان به آنان زکات پرداخت می‌شود.

بدهکار کسی است که بدهی‌هایش چندان افزایش یافته که توان پرداخت آنها را ندارد و عدم مصرف بدهی در معصیت شرط است.

فی سبیل الله شامل هر گونه کار خیر (جهاد در راه خدا، ساختن راه و سرک و مسجد و کتابخانه ...) می‌شود.

در ابن السبیل دو چیز شرط است. یکی آنکه سفرش معصیت نباشد؛ دوم آنکه با قرض یا فروختن اشیای ضروری نتواند نیاز خود را بر طرف کند. با وجود آن دو شرط به مقدار رسیدن به شهرش یا جایی که بتواند پول قرض کند از زکات به او داده می‌شود.

شرایط مستحقان زکات ایمان، کمک نشدن به گناه، واجب‌النفقه زکات دهنده نبودن و هاشمی نبودن است؛ البته اگر زکات دهنده و زکات گیرنده هر دو هاشمی باشند از شرط اخیری معاف هستند.[۷]

---

[۷]. همان، ص

شماره درس: شانزدهم

موضوع درس: احکام زکات

شماره صفحه‌ها: ۳۹-۴۱

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدف‌ها

۱. آشنایی با احکام زکات.

۲. آشنایی با شرایط تعلق زکات به حیوانات.

۳. شناخت تفاوت پرداخت زکات میان غله و سکه.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. بیان بیشتر احکام زکات و آوردن نمونه‌ها و مثال‌های دیگر.

لغات و اصطلاحات

سکه: آهنی که با آن مهر بر درهم و دینار زنند، آهنی که نقش زر رایج را بر آن کنده باشند.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (آیا زکات از جملهٔ عبادات است تا قصد قربت در آن شرط باشد؟ غله‌ها و سکه‌های زکات داده شده فرقی دارند؟ زکات طلا و نقره قرضی بر عهده قرض گیرنده است یا قرض دهنده؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط معلم به دقت خوانده و مفاهیم آن توضیح داده شود بعد معلم شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. در پرداخت زکات قصد قربت و تعیین نوع زکات شرط است؟ ۲. اگر کسی زکات چندین مال را بر عهده داشته باشد و مقداری مال را به عنوان زکات پرداخت نماید؛ ولی مشخص نکند، زکات کدام مال است . **الف)** اگر مال پرداخت شده هم جنس یکی از اموال باشد، زکات همان مال محسوب می شود. ب) اگر هم جنس نباشد، به عنوان زکات بین همهٔ آن اموال تقسیم می شود. ج) هر دو د) هیچکدام	پاسخ به سؤالات ارزشیابی.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

از رساله‌ها و کتاب‌های فقه بیابید که جدا کردن و پرداخت زکات فوری است یا نه؟ آیا انتقال زکات بر فرض و جود مستحق در شهر زکات دهنده، جایز است یا نه؟ مسأله را تشریح کنید؟

معلومات تکمیلی

چندمسأله

- زکات از عبادت‌ها است و از این رو در پرداخت آن قصد تقرب و امتثال امر خداوند شرط است.
- جایز است که مالک زکات را به طور مستقیم در مواردش مصرف کند و به مجتهد ندهد.
- تقسیم زکات بر همه هشت مورد مصرف زکات واجب نیست.
- جدا کردن زکات از مال واجب فوری است؛ اما پرداخت آن واجب فوری نیست.
- دادن زکات قبل از وقت وجوب آن جایز نیست.
- اگر حتی یک نوع مستحق در شهر زکات دهنده پیدا شود، انتقال آن به شهر دیگر و دادنش به مستحقان دیگر جایز نیست.
- جایز است زکات‌دهنده با مال زکاتی خود دست به کار خیری زند؛ مثلاً کتابخانه تأسیس کند.
- اگر فقیر آن اندازه زکات به دست آورد که زکات به آن تعلق بگیرد، واجب است زکات بدهد.

شماره درس: هفده‌هم

موضوع درس: شرایط نذر

شماره صفحه‌ها: ۴۲-۴۳

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با اهمیت نذر در خداجویی و مسلمانی

۲. آشنایی با تعریف نذر.

۳. شناخت شرایط نذرکننده.

۴. توانمند شدن بر نذر درست.

۵. شناخت نذر صحیح از غیر صحیح.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. تشریح بیشتر احکام نذر و شرایط آن.

لغات و اصطلاحات

نذر: پیمان، نیاز. آنچه کسی بر خود واجب گرداند از نماز، روزه، صدقه ... در شریعت هر گونه عمل روای التزام-آور از روی قصد قربت.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، آماده کردن صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (نذر چیست؟ آیا نذر به عربی خواندن شرط است؟ شرایط نذر کننده چیست؟) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط معلم به دقت خوانده و مفاهیم درس توضیح داده شود و بعد معلم شاگردان را به گروه‌های (مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. کدام یک درست است. الف) نذر و صدقه از مستحبات است. ب) نذر و صدقه و نماز از واجبات است. ۲. نذر چیست؟ ۳. برای نذر کردن باید صیغهٔ نذر خوانده شود و لازم ... که آن را به عربی بخوانند. الف) است ب) نیست.	پاسخ به سؤالات ارزشیابی.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

رساله‌ها یا کتاب‌های فقه را دیده و یکی از مسأله‌های نذر را بیابید و در کتابچه‌های تان بنویسید.

انسان هر گونه که نذر کرده است، باید همان طور عمل کند؛ فی المثل اگر نذر کند که روز اول ماه را روزه بگیرد و روز پیش یا پس از آن روزه بگیرد، کفایت نمی‌کند.

اگر نذر کند که به فقیر معلومی صدقه بدهد، نمی‌تواند آن را به فقیر دیگری بدهد.[8]

اگر نذر کند روزه بگیرد؛ ولی وقت و مقدار آن را معین نکند و یک روز روزه بگیرد؛ کفایت می‌کند. و همچنین اگر نذر کند نماز بخواند بدون تعیین کم و کیف، یک نماز دو رکعتی کفایت می‌کند. اگر نذر کند که صدقه بدهد و جنس و مقدار آن را تعیین نکند و چیزی بدهد که بگویند صدقه داده، کفایت می‌کند.

اگر گوسفند نذری یاصدقه‌ای پیش از رسیدن به مصرف نذر یا صدقه شیر یا بره بدهد، از نذر کننده است؛ ولی پشم و چاق شده‌گی آن جزء نذر است.[9]

---

[8]. فلاح زاده، محمد حسین،«آموزش فقه»، قم: دفتر نشر الهادی، ۱۳۷۶، ص ۳۳۴–۳۳۵

[9]. تبریزی، میرزا جواد،«رساله توضیح المسائل» چاپ ششم، تهران: انتشارات باقرالعلوم، ۱۳۸۱ص ۴۱۳– ۴۱۵

شماره درس: هجده‌هم

موضوع درس: اقسام نذر

شماره صفحه‌ها: ۴۴-۴۶

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. شناخت اقسام نذر.

۲. شناخت برخی از احکام نذر.

۳. آشنایی با کفارهٔ نذر.

۴. توانایی شناخت نذر معین از غیر معین.

۵. توانایی تشخیص نذر مشروط از غیر مشروط.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. آوردن مثال‌های دیگر، به غیر از کتاب و بیان بیشتر احکام نذر.

لغات و اصطلاحات

کفاره: از (ک ف ر) به معنای پوشاندن و پنهان کردن. در اصطلاح آنچه با آن گنا پوشیده و پنهان و سبک شود از نماز، صدقه، روزه ... و چون گناه را پنهان می کند و می پوشاند، کفاره نامیده شده است.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (نذر چند قسم است یا یک قسم؟ کفارهٔ نذر به چند قسم ادا می‌شود؟) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان با هم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. نذرها به چند دسته تقسیم می‌شوند؟ ۲. در کدام یک از نذرهای زیر نذر کننده باید طبق شرایط و جزئیات از پیش گفته عمل کند؟ الف) نذر معین ب) نذر غیر معین ج) هیچکدام ۳. نذر مشروط چند گونه است؟ الف) سه گونه (شکری، زجری و عملی). ب) دو گونه (شکری و زجری).	به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه گی

اگر کسی نذر کند که کار حرام یا مکروهی را انجام دهد یا کار واجب یا مستحبی را ترک کند یا کار مباحی را انجام دهد یا ترک کند که از هر جهت مساوی است، چه حکم دارد؟ از رساله‌ها و کتاب‌های فقه بیابید.

معلومات تکمیلی

نذر در چندین آیهٔ قرآن آمده است. از جمله در آیهٔ زیر، خداوندﷻ بر آگاهی خویش از هر گونه نفقه و نذری تیأاکید می‌کند که در واقع تبشیر و انذار را با خود دارد: «و هر نفقه‌ای را که انفاق، یا هر نذری را که عهد کرده‌اید، قطعاً خداوندﷻ آن را می‌داند و برای ستمکاران هیچ یاوری نیست»[10] در جای دیگر برخورداری از پاره‌ای نعمت‌های بهشتی را در گرو وفاداری به نذر می‌داند: «ما راه را به او نشان دادیم خواه شاکر باشد و پذیرا گردد یا ناسپاس. ... به یقین ابرار و نیکان از جامی می‌نوشند که با عطر خوشی آمیخته است. چشمه‌ای که بنده‌گان خدا از آن می‌نوشند و [به دلخواه خویش] جاریش می‌کنند.. [همان بنده‌گانی که] به نذر خود وفا می‌کردند و از روزی که گزند آن فراگیرنده است می‌ترسیدند. و به [پاس] دوستی [خدا] بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می‌دادند»[11] از نگاه تاریخی هم پیش از اسلام، قرآن کریم از نذر زن عمران و زاده شدن مریم یاد می‌کند.[12]

[10] . قرآن، بقره، آیه ۲۷۰

[11] . همان، دهر (انسان)، آیه های ۳-۸

[12] همان، آل عمران، آیه ۳۵به بعد

شماره درس: نوزدهم

موضوع درس: تعریف صدقه

شماره صفحه‌ها: ۴۷–۴۸

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با تعریف صدقه.

۲. شناخت فواید صدقه.

۳. شناخت و تفکیک کارکرد صدقه دادن آشکار و پنهان.

۴. تشویق شدن به صدقه دادن با توجه به فواید اخروی و اجتماعی آن.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. تبیین و تشریح بیشتر فایده‌های صدقه.

لغات و اصطلاحات

صدقه: چیزی در راه خدا دادن. صدقه دادن؛ یعنی چیزی در راه خدا دادن و در مقابل آن صدقه خواستن؛ یعنی گدایی کردن.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی(صدقه چیست) صدقه چند قسم است؟ فواید اخروی و اجتماعی صدقه کدام‌هایند؟). (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یاد داشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسشها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. صدقه از ... گرفته شده است. الف) تصدیق ب) تصدق ج) هردو د) هیچکدام. ۲. کدام تعریف درست است؟ الف) صدقه عمل حسنه و مستحبی است ... ب) صدقه عمل حسنه و مباحی است ... ج) صدقه عمل حسنه و واجبی است ... ۳. سه نمونه از فایده‌های صدقه را نام ببرید.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

آیه های ۲۶۴-۲۶۵ سورهٔ بقره را ببینید و بگویید خداوندﷻ کسانی را که صدقه‌های خود را با منّت و آزار، باطل می‌کنند و کسانی را که اموال خویش را برای طلب خشنودی خدا و استواری روحشان انفاق می‌کنند، به چه چیزهایی تشبیه کرده است.

معلومات تکمیلی

بخشش در راه خدا نتیجهٔ ایمان استوار و بی‌خلل به خداوند‌ﷻ و یقین به بخشش زنده‌گی از سوی اوست. در قرآن کریم بار بار از صدقه دادن سخن رفته است که خود بیانگر ایکدیگرت صدقه نزد خداوند‌ﷻ و نقش آن در زنده‌گی اجتماعی است. در قرآن پاره‌ای مهم از مسأله‌های صدقه بازگفته شده است:[13]

الف) اخلاص در انفاق: «مَثَل (صدقات) کسانی‌که اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند؛ همانند دانه‌ای است که هفت خوشه برویاند که در هر خوشه‌ای صد دانه باشد؛ و خداوند برای هر کس که بخواهد (آن را) چند برابر می‌کند، و خداوند گشایشگر داناست»[14]

ب) انفاق از مال پاک: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از چیزهای پاکیزه‌ای که به دست آورده‌اید، و از آنچه برای شما از زمین برآورده‌ایم، انفاق کنید، و در پی ناپاک آن نروید که (از آن) انفاق نمایید، در حالی که آن را (اگر به خودتان می‌دادند) جز با چشم‌پوشی (و بی‌میلی) نسبت به آن، نمی‌گرفتید، و بدانید که خداوند، بی‌نیازِ ستوده (صفات) است»[15]

ج) پنهان داشتن انفاق: «و هر نفقه‌ای را که انفاق، یا هر نذری را که عهد کرده‌اید، قطعاً خداوند آن را می‌داند، و برای ستمکاران هیچ یاوری نیست. اگر صدقه‌ها را آشکار کنید، این، کار خوبی است، و اگر آن را پنهان دارید و به مستمندان بدهید، این برای شما بهتر است؛ و بخشی از گناهانتان را می‌زداید، و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است. »[16]

د) مصرف انفاق: «از تو می‌پرسند چه چیزی انفاق کنند [و به چه کسی بدهند] بگو هر مالی انفاق کنید به پدر و مادر و نزدیکان و یتیمان و مسکینان و به در راه مانده تعلق دارد و هر گونه نیکی کنید البته خدا به آن داناست»[17]

[13]. مدرسی، «احکام عبادات»، ص ۵۱۸-۵۲۳

[14]. همان، بقره ۲۶۱

[15]. همان، بقره، ۲۶۷

[16]. همان، بقره، ۲۷۰- ۲۷۱

[17]. همان بقره، ۲۱۵

شماره درس: بیستم

موضوع درس: احکام صدقه

شماره صفحه‌ها: ۴۹–۵۱

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با پاره‌ای از احکام صدقه.

۲. شناخت مستحقان انفاق.

۳. شرایط دریافت‌کننده‌گان صدقه.

۴. با شناخت مستحقان انفاق و شرایط دریافت‌کننده‌گان آن، از انفاق بی‌جای جلوگیری شود..

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. خوانش و نوشتن آیهٔ ۲۱۵ سورهٔ بقره برای بیان مستحقان انفاق.

لغات و اصطلاحات

انفاق: خرج و دهش و روزی دادن و بخشش در راه خدا و برای ثواب

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی(آیا در صدقه دادن قصد قربت شرط است؟ آیا پس گرفتن صدقه جایز است؟ چه کسانی مستحق انفاق هستند؟ دریافت‌کننده‌گان صدقه چه شرایطی دارند؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن چکیدۀ درس، لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجۀ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. آیا در صدقه قصد قربت شرط است؟ بیان کنید. ۲. کدام یک درست است؟ الف) گدایی کردن مکروه است. ب) رد کردن گدا مکروه است. ج) الف و ب. **۳.** مستحقان انفاق ... دسته اند؟ الف) پنج ب) سه ج) دو د) هیچکدام.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

حدیث زیر را با ترجمۀ آن از بر کنید: «لایکمل إیمان العبد حتی یکون فیه أربع خصال: یحسِّن خلقه و تسخو نفسه و یمسک الفضل من قوله و یخرج الفضل من ماله؛ ایمان بنده کامل نمی‌شود مگر اینکه چهار خصلت و صفت در او باشد: اخلاقش را نیکو گرداند، نفسش سخاوتمند شود، از پر حرفی بپرهیزد، و زیادی مالش را (صدقه) بدهد.»[۱۸]

[۱۸]. مدرسی، «احکام عبادات»، ص ۵۲۵

صدقه دادن و انفاق کردن کار سهل نیست آنچه در اصطلاح دینی شیطان نامیده می شود هر لحظه انسان را باز می دارد: «شیطان شما را از تهیدستی بیم می‌دهد و شما را به زشتی وا می‌دارد؛ و(لی) خداوند از جانب خود به شما وعدهٔ آمرزش و بخشش می‌دهد، و خداوند گشایشگر داناست»[19]. با این همه، بیم شیطان از تهیدستی در برابر آثار صدقه یارای ایستاده‌گی ندارد:

الف) پیامبر ﷺ: «صدقه بدهید؛ زیرا صدقه مال را زیاد می‌کند، پس صدقه بدهید خداوند شما را رحمت کند»

ب) پیامبر ﷺ: بهترین مال انسان و بهترین پس انداز او صدقه است».

ج) امام صادق علیه‌السلام: «ایمان بنده کامل نمی شود مگر اینکه در او چهار خصلت باشد ... و زیادی مالش را صدقه بدهد»

د) امام صادق علیه‌السلام: «هیچ چیز نیست مگر اینکه کسی غیر از خود را مسؤول گرفتن و دریافت کردن آن قرار داده‌ام مگر صدقه که من آن را به دست خود دریافت می‌کنم؛ حتی اگر مردی با خرما یا نصف خرما صدقه بدهد من آن را پرورش می‌دهم چنانکه او فرزند خود را پرورش می‌دهد ...»

ه) پیامبر ﷺ: «صدقهٔ مؤمن در دست سائل قرار نمی‌گیرد مگر اینکه قبل از آن در دست خداوند جل جلاله قرار گیرد»

و) امام صادق علیه‌السلام: «بهترین‌های شما، بخشنده‌گان و بدترین‌های شما بخیلان شما هستند ...»

[19]. قرآن، بقره، آیه ۲۶۸

بخش سوم

راهنمای

آداب و اخلاق

شماره درس: بیست و یکم

موضوع درس: سیره و انواع آن

شماره صفحه‌ها: ۵۲- ۵۴

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با منابع عقیده و عمل مسلمانان.

۲. شناخت سیره و انواع آن.

۳. آشنایی با میراث پیامبر ﷺ.

۴. آشنایی با انواع اصول سیرهٔ پیامبر ﷺ.

۵. توانایی به کار بستن و عمل بر طبق سیرهٔ پیامبر ﷺ با شناخت آن.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. مثالهایی از سیرهٔ عملی پیامبر ﷺ باز گفته شود.

لغات و اصطلاحات

سیره: رفتار، عادت، طریقه، روش

صبر کن ای دل که صبر سیرت اهل صفاست   چاره عشق احتمال، شرط محبت وفاست

«سعدی»

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (سیره چیست؟ سیرهٔ پیامبر چه ایکدیگرتی در عقیده و عمل مسلمانان دارد؟ مقصود از الگو بودن پیامبر ﷺ چیست؟ سیرهٔ پیامبر ﷺ ثابت است یا نسبی و متغیرها؟) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجه درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی:** ۱. میراث پیامبرﷺ برای مسلمانان را تشریح کنید؟ ۲. دو ویژه گی الگوهای کامیاب را نام ببرید؟ ۳. پیامبران علیهم السلام مردم را با ... دعوت می کرده اند. الف) زبان ب) عمل ۴. مقصود از الگوی نیکو بودن پیامبر اسلامﷺ چیست؟ ۵. آیا در سیرهٔ پیامبرﷺ اصول نسبی هم وجود دارد؟ ۶. سیرهٔ پیامبرﷺ چند نوع است؟	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه گی

مضمون سه بیت زیر از حکیم فردوسی را در هشت خط بنویسید

ترا دانش و دیـــن رهاند درست   در رستـــگاری ببایدت جست

و گر دل نخواهی که باشد نژند   نخواهی که دایـم بوی مستمند

به گفتار پیغمبـــرت راه جوی   دل از تیرگیها بدین آب شوی

معلومات تکمیلی

وظایف و اهداف پیامبران علیهم السلام

پیش از پرداختن به سیرهٔ پیامبران علیهم السلام، از جمله پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم، نخست باید دید که به طور کلی آنان چه هدفهایی داشته اند تا نوبت به بررسی چگونه‌گی کار و کردار آنان برای رسیدن به آن هدفها برسد. چند نمونه از هدفهای پیامبران علیهم السلام اینهایند:

الف) انصاف و داد: «به راستی [ما] پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آنها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به انصاف برخیزند»[1] منظور از کتاب در آیه وحیی است که صلاحیت نوشته شدن و به صورت کتاب درآمدن را دارد و شامل معارف دینی از همه گونه اش می‌شود. مقصود از میزان هم ترازو است و اقامهٔ قسط و عدل غرض و غایت انزال میزان است و معنای آیه چنین می‌شود که ترازو نازل شده است تا مردم به عدالت در معاملات خود خوی گیرند و دیگر زیان نبینند. قوام زنده‌گی بشر به اجتماع است و قوام اجتماع به عدالت، از جمله عدالت در داد و ستد.

ب) رهانیدن از طاغوت: «و در حقیقت در میان هر امتی فرستاده‌ای برانگیختیم [تا بگوید] خدا را بپرستید و از طاغوت [= فریبگر] بپرهیزید ...»[2]

ج) تزکیهٔ اخلاق: «اوست آن کس که در میان بی‌سوادان فرستاده‌ای از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد»[3]

ج) رفع اختلاف و داوری: «مردم امتی یگانه بودند پس خداوند پیامبران را نویدآور و بیم‌دهنده برانگیخت و با آنان کتاب [خود] را به حق فرو فرستاد تا میان مردم در آنچه با هم اختلاف داشتند داوری کند ...»[4]

---

[1]. قرآن، حدید، آیه ۲۵

[2]. همان، نحل، آیه ۳۶

[3]. همان، جمعه، آیه ۲

[4]. همان، بقره، آیه ۲۱۳

شماره درس: بیست و دوم

موضوع درس: اخلاص

شماره صفحه‌ها: ۵۵- ۵۷

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. شناخت اخلاص.

۲. آشنایی با اهمیت و ارزش اخلاص در عبادت ها.

۳. آشنایی با مراتب اخلاص.

۴. شناخت آنچه اخلاص می‌آورد.

۵. توانایی و تشویق بر عمل خالصانه با شناخت ایکدیگرت، مراتب و چیزهایی که اخلاص می‌آورد.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. آوردن الگوها و نمونه‌عمل‌های مخلصانه از پیامبران علیهم‌السلام، امامان علیهم‌السلام و زاهدان.

لغات و اصطلاحات

اخلاص: خالص کردن، خالص داشتن، عقیده پاک داشتن، ارادت صادق داشتن. در اصطلاح آزاد کردن قلب از مخلوط شدن و شائبه خلطی که صفای قلب را مکدر و خراب کند (جرجانی) فضیل عیاض، یکی از صوفیان، گفت: «ترک کردن عملی برای خاطر مردم ریاء است و عمل کردن و به جا آوردن برای خاطر مردم شرک است و خالی بودن از این دو اخلاص است.[5]

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی(اخلاص چیست؟ اخلاص چند مرتبه دارد؟ چه چیزهایی به اخلاص انسان می افزاید؟ (۶ دقیقه)

[5]. دهخدا، لغت نامه، دانشواژه اخلاص

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۳	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۴	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۶	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۷	**ارزشیابی:** ۱. از نظر پیامبرﷺ حقیقت اخلاص چیست؟ ۲. ایکدیگرت اخلاص در چیست؟ الف) شرط قبولی عمل است ب) عبادت مقربان الهی است. ۳. مراتب مؤمنان و اعمال شان به چیست؟ الف) یقین ب) شکر ج) اخلاص د) هیچکدام. ۴. اخلاص چند مرتبه دارد نام ببرید. ۵. دو نمونه از چیزهایی را که اخلاص می‌آورد نام ببرید.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

از آیه چهل(إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ) به بعد سورهٔ صافات(۳۷) را ببینید و کم از کم چهار نمونه از نعمتهایی را که خداوندﷻ به بنده‌گان مخلصش و عده داده است، یادداشت نمایید.

معلومات تکمیلی

نشانهٔ اخلاص و مخلص: انجام هر عملی نه چنان است که اثر و نشانه‌ای از خود بروز ندهد و یا در مورد اعمال و آداب دینی آثار و نشانه های آن همه در سرای دیگر آشکار شود؛ بلکه پاره‌ای از آثار و نشانه‌های بسیاری از اعمال و آداب، از جمله اخلاص، در این سرا آشکار می شود. پیامبرﷺ فرمود :«نشانه مخلص چهار چیز است: قلبی سلیم دارد؛ اعضاء و جوارحش تسلیم اند؛ خیرش به دیگران می رسد و از بدی کردن خود دار است».

موانع اخلاص: مهمترین چیزی که از اخلاص باز می دارد و در واقع با وجود آن اخلاص ناممکن می‌شود، پیروی هوا و هوس است. امام علیؑ فرمود: «کسی که هوا و هوس بر او چیره باشد، چگونه اخلاص تواند داشت». غزالی در توضیح حقیقت اخلاص می گوید که اگر عشق خدای‌عز و جل و آخرت بر جان کسی چیره شود، رفتارهای معمول او نیز رنگ آن را به خود می گیرد و مخلصانه می‌شود. کسی که حب دنیا و ریاست و برتری بر جانش مستولی شود همه حرکات و رفتارهایش ویژه‌گی آن را به خود می‌گیرد و نماز و روزه و دیگر عبادتهایش به ندرت سالم می‌ماند. از نظر او آنچه را درد بی اخلاصی نامیده است، تنها با بریدن از دنیا و در هم شکستن لذتهای نفسانی و آخرتی شدن – به گونه ای که خوی آدمی شود– درمان می‌شود.[۶]

[۶]. محمدی ری شهری، محمد، «میزان الحکمه»، ترجمه فارسی، ج۳، دانشواژه اخلاص

شماره درس: بیست و سوم

موضوع درس: ساده زیستی

شماره صفحه‌ها: ۵۸- ۶۰

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با زهد و ساده زیستی.

۲. شناخت درجه های ساده زیستی.

۳. آشنایی با معیار (اصول اولیه و همه‌گانی) ساده زیستی.

۴. آشنایی با هدف و چگونه‌گی زنده‌گی انسان در این جهان.

۵. تشویق و ترغیب به زنده‌گی ساده با شناخت هدف و چگونه‌گی زنده‌گی انسان و اصول ساده زیستی.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. بیان داستانهایی از ساده زیستی پیامبرﷺ و بزرگان دینی

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی(زنده‌گی انسان در این جهان به چه چیزی می ماند؟ آیا او هدف دیگری و برای جهان دیگر دارد؟ معیار ساده زیستی چیست؟ آیا ساده زیستی به معنای کناره گرفتن از دنیاست؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** ۱. کدام یک درست است؟ الف) سرای آخرت از آن کسانی اند که خواستار برتری و فساد نیستند. ب) سرای آخرت از اخلاص‌مندان است. ۲. چهار اصلی را که امام علی علیه السلام از هر پیروش می‌خواهد به کار ببندند، نام ببرید. ۳. سفارش به ساده زیستی به چه معناست؟ آیا باید از دنیا کناره گرفت؟	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

انجام کار خانه‌گی درس از کتاب درسی.

معلومات تکمیلی

ساده زیستی به معنای ترک دنیا نیست؛ بلکه به معنای فریفته دنیا نشدن و ارزش‌گذاری و داوری نکردن بر پایه دارایی و ناداری است. کیست که نداند فقر هزاران بد بختی بار می آورد و از دنیا به طور کامل بریدن در توان همه‌گان نیست. به یکدیگرن دلیل پیامبر گرامی اسلامﷺ فرمود: «کاد الفقر ان یکون کفرا»؛ فقر به کفر می‌کشد[7] و نیز امام علیؑ به فرزند خود، محمد بن حنیفه، فرمود: «ای فرزند بیم دارم که تو فقیر شوی، پس به خدا پناه ببر از فقر. زیرا فقر سبب نقص در دین است و سرگردانی عقل و ایجادکننده دشمنی است»[8] و نیز همو فرمود: «الفقر الموت الکبر»؛ فقر مرگ بزرگ است.[9] آنچه در سیرهٔ بزرگان دینی به شدت نکوهش شدهٔ رفتار ناشایست و داوری نادرست با فقیران است: سرمایه داری کالاهای فاخر پوشیده و در کنار رسول خداﷺ نشسته بود، فقیری با لباس فرسوده ای آمد و کنار او نشست و او ناگهان خود را جمع کرد. رسول خداﷺ از مرد سرمایه‌دار پرسید که ترسیدی چیزی از فقر او به تو سرایت کند؟ گفت: نه. پیامبرﷺ فرمود: ترسیدی از ثروت تو کم شود؟ کفت: نه. پیامبرﷺ فرمود: ترسیدی کالایت بر اثر تماس با کالای او کثیف شود؟ گفت: نه، من همدمی چون شیطان دارم که زشت را در نظرم زیبا جلوه می دهد ... برای جبران این کارم حاضرم نصف مالم را به این فقیر ببخشم. پیامبرﷺ به فقیر فرمود می پذیری؟ مرد فقیر در پاسخ گفت: نه، می‌ترسم من نیز چون او مغرور شوم ...[10]

خدای تعالی روزیها را مقدر ساخت. بعضی را فراوان و بعضی را اندک. در کار برخی گشایش داد و بر برخی تنگ گرفت. و تقسیم از روی عدالت‌بود تا هر که را که بخواهد، در سختی و آسانی بیازماید و توانگر و مستمند را در شکرگزاری و شکیبایی امتحان کند.آنگاه آنان را،که فراخ روزی کرده بود،به فقر مبتلا نمود و بر آنان که تندرستی بخشیده بود،آفات و بیماریها برگماشت و شادمانان را غصه‌های گلوگیر داد و مدت عمر هر کس مقرر فرمود. برخی را عمر دراز داد و برخی را زنده‌گی کوتاه. برخی را پیش داشت و برخی را واپس انداخت. موجبات مرگ را فراهم نمود. مرگ، عمرها را به پایان رسانید و رشته‌های زنده‌گی را بگسست.

---

[7]. کلینی، الکافی، ج۲، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ه ش، ص ۳۰۷

[8]. نهج البلاغه، حکمت ۳۱۹

[9]. همان، حکمت ۱۶۳

۱۰. بهشتی، ابوالفضل، «سیمای مؤمن در قرآن»، چاپ سوم، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۷، ص ۱۵۴ به نقل از اصول کافی،ج۲، ص ۲۶۲

شماره درس: بیست و چهارم

موضوع درس: تقوا

شماره صفحه‌ها: ۶۱- ۶۳

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. آشنایی با تقوا.

۲. آشنایی با معنای تقوا.

۳. شناخت تقوا به عنوان معیار کرامت و ارزش‌گزاری انسانها.

۴. شناخت نقش تقوا در عمل.

۵. توانایی برتشخیص عمل پرهیزگارانه.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. آوردن داستانها و مثالها از زنده‌گی پیامبران علیهم‌السلام و امامان علیهم‌السلام.

لغات و اصطلاحات

تقوا: پرهیزگاری و دوری جستن و اتقاء و اتخاذ وقایت

کرامت: بزرگی ورزیدن، جوانمردی و نواخت، داد و دهش و بزرگوار داشتن کسی

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های دانش‌آموزان

۲. طرح پرسش‌های درس از کتاب درسی برای انگیزه آفرینی (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	دانش‌آموزان گوش دهند. دانش‌آموزان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجه درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** پرسش سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

انجام کار خانه‌گی پایان درس کتاب درسی.

معلومات تکمیلی

شاید بتوان گفت صفت تقوا پس از ایمان در رتبهٔ دوم قرار دارد؛ یعنی پس از ایمان تقوا است که در قرآن کریم مؤمنان به آن سفارش شده اند: «**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَكُونُواْ مَعَ الصَّادِقِينَ**»؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید از خدا پروا کنید و با راستان باشید.[11] البته توصیه به تقوا و تقوا ورزیدن بی پاداش نمی‌ماند:«**إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ**»؛ بی‌گمان پرهیزگاران در باغها و چشمه‌سارانند.[12]

هر چیز، از جمله تقوا، نشانه‌هایی دارد که اگر آن نشانه ها نباشند، به معنای عدم تحقق آن صفت در مؤمنان است. امام علی علیه السلام از شمار نشانه‌های اهل تقوا که با آنها شناخته می‌شوند، اینها را بر می‌شمارد: راستگویی، امانت‌داری، وفای به عهد، پرهیز از فخرفروشی و بخل، صلهٔ رحم، مهربانی با ضعیفان، گستردن کار خیر، حسن خلق، بردباری بسیار ...[13]

---

[11]. قرآن، توبه، آیه ۱۱۹

[12]. همان، حجر، آیه ۴۵

[13]. بحار الانوار، ج ۶۷، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴، ص ۲۸۳

شماره درس: بیست و پنجم

موضوع درس: صلهٔ رحم

شماره صفحه‌ها: ۶۴-۶۶

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. فهم معنی صلهٔ رحم.

۲. درک کیفیت انجام صلهٔ رحم.

۳. باورمند شدن به ارزشهای صلهٔ رحم.

۴. عمل کردن به صلهٔ رحم.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

لغات و اصطلاحات

صلهٔ رحم: ارتباط داشتن با اقارب و دوستان و احوال‌گیری از آنها

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی؛ مثلاً ۱- صلهٔ رحم چیست؟ ۲- انجام صلهٔ رحم چه فواید دارد؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجه درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

حدیث زیر از پیامبرﷺ را با ترجمهٔ آن حفظ کنید: «إن الرحمه لا تنزل علی قوم فیهم قاطع رحم»؛ رحمت خداوند بر قومی که در میان آنها قطع کنندهٔ رابطه با خویشان باشد، نازل نمی‌شود.[۱۴]

[۱۴]. کنزالعمال، خبر ۶۹۷۸

معلومات تکمیلی

ایکدیگرت صلهٔ رحم

قرآن کریم: «پس [ای منافقان] آیا امید بستید که چون [از خدا] برگشتید [یا سرپرست مردم شدید] در [روی] زمین فساد کنید و خویشاوندیهای خود را از هم بگسلید. اینان همان کسانند که خدا آنان را لعنت نموده و [گوش دل] ایشان را ناشنوا و چشمهایشان را نابینا کرده است»[۱۵] در آیهٔ دیگر قطع‌کنندگان رحم را در کنار نقض‌کنندگان عهد می‌آورد و آنها را از زیان‌کاران (خاسران) می‌خواند.[۱۶] در روایات نیز صلهٔ رحم بسیار مورد تأکید است و ثواب دنیوی و اخروی دارد؛ به گونه‌ای که پیامبر اسلامﷺ فرمود: «الصدقه بعشره و صله الاخوان بعشرین و صله الارحام بأربعه و عشرین»؛ پاداش صدقه ده برابر و پاداش قرض هیجده برابر و صلهٔ رحم بیست و چهار برابر است.[۱۷]

چگونه‌گی انجام صلهٔ رحم به رسم و رواجها و پیوندهای مردم بسته‌گی دارد و دارای پایه‌ها و ابعاد گوناگون است. کمترین حد آن هر چیزی است که در توان انسان باشد، از سیراب کردن گرفته تا آزار نرساندن و به بیان پیامبر اسلامﷺ با سلام دادن: «پیوند تان را با خویشان تر و تازه کنید هر چند با گفتن سلامی»[۱۸]

---

[۱۵]. قرآن، سوره محمد: فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ(۲۲) أُوْلَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَى أَبْصَارَهُمْ (۲۳)

[۱۶]. قرآن، بقره، آیه ۲۷

[۱۷]. بحار، ج ۷۱، ص ۳۱۱ و نقار از بهشتی ۱۹۹

[۱۸]. بحار، ج ۷۴، ص ۱۱۱

شماره درس: بیست و ششم

موضوع درس: مواسات

شماره صفحه‌ها: ۶۷- ۶۹

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم مواسات.

۲. فهم طرق عملی کردن آن.

۳. در عمل پیاده کردن مواسات.

۴. باورمند شدن به مفاد و ارزش‌های مواسات.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

لغات و اصطلاحات

مواسات:غم شریکی با دیگران، همکاری با دیگران.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف ورسیده گی به کار خانه گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی؛ مثلاً ۱- مواسات چیست؟ ۲- مواسات چه اثرات اجتماعی دارد؟ (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** ۱- مفهوم مواسات چیست؟ ۲- مواسات چه فواید و ثمرات دارد؟ ۳- مواسات از نظر اسلام چه جایگاهی دارد؟	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان در بارهٔ اهمیت مواسات یک مقاله ۸ سطری بنویسند.

حضرت علی‌علیه‌السلام فرمود: «نظام الدین خصلتان انصافک من نفسک و مواساه اخوانک»[19] دین بر دو پایه استوار است: انصاف بر خودت و مواساه بر برادران.

مواسات در لغت غمخواری و مددکاری و یاری برادران دینی است به مال و غذا و در اصطلاح همین معنا را گفته اند با این اضافه که المواسات ضدها المنع ضد مواسات خودداری کردن و بهانه آوردن است. در مواسات قوت و غذایی کفاف شرط نیست کم و زیاد را باهم خوردن مواسات است.

در اسلام در بارۀ مواسات داشتن سفارشی زیادی به عمل آمده است از جمله: در حدیثی می خوانیم که پیامبر اکرم‌صلی‌الله‌علیه‌وآله به علی‌علیه‌السلام فرمود: «سه چیز است که این امّت طاقت آن را ندارند (و از هر کسی ساخته نیست): مواسات با برادران دینی؛ در مال؛ و دادن حقّ مردم; و ذکر خدا در هر حال.».[20]

شبیه همین معنی با مختصر تفاوتی از امام باقرعلیه‌السلام و امام صادق‌علیهماالسلام نقل شده است.[21]

مسلمانان صدر اسلام مواسات شان از حد مواسات گذشته به سر حد ایثار رسیده بود راوی گوید در جنگی ظرف آبی را در میدان بردم که سه نفر زخمی مسلمان با فاصله‌های دور و نزدیک افتاده بودند؛ برای نفر اول آب تعارف کردم او زخمی دوم را نشان داد که به او ببر زخمی دوم، سومی را نشان داد به سومی بردم، او گفت برای آن اولی ببر، آمدم که اولی جان داده به دومی رسیدم که او نیز جان داده و سومی هم همین طور.. این را می گویند ایثار . مواسات آن بود که هر سه هرکس به اندازۀ سهمش با هم می‌نوشیدند.

---

[19]. غرر الحکم، ج ۱ص۳۹۴

[20] – بحارالانوار، جلد۹۰، صفحه ۱۵۱، حدیث ۴.

[21] – همان مدرک، حدیث ۵ و۶.

شماره درس: بیست و هفتم

موضوع درس: ایثار

شماره صفحه‌ها: ۷۰– ۷۲

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم ایثار.

۲. فهم فواید و ثمرات ایثار.

۳. باورمند شدن به ارزش‌های ایثار.

۴. عملی کردن ایثار در صورت ضرورت.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

لغات و اصطلاحات

ایثار: از خود گذری، دیگران را بر خود مقدم داشتن.

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوالپرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسشهای شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (پرسش‌های درس از کتاب درسی) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته های معلم و یاد داشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجه درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسشها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** ۱- معنی ایثار چیست؟ ۲- ثمرات و فواید ایثار چیست؟ ۳- از دیدگاه بزرگان دین، ایثار چه جایگاهی دارد؟	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان دربارهٔ ارزش‌های ایثار تحقیق نموده و پنج سطر مقاله بنویسند.

معلومات تکمیلی برای درس ایثار و فداکاری

در عربی ایثار و دری آن فداکاری است؛ یعنی دیگران را بر خویشتن مقدم داشتن و خود را برای آسایش دیگران به رنج افکندن. ایثارگر، ساده و با قناعت زنده‌گی می‌کند و بر خود تنگ می‌گیرد تا دیگران را به آسایش برساند. او محرومیت، گرسنگی، رنج و درد را از آن جهت تحمل می‌کند که دیگران بر خوردار، سیر و در آسایش زنده‌گی کنند. ایثار از عالی‌ترین اوصاف انسانی است که تنها انسانهای بسیار بزرگ به آن مرحله صعود می‌کنند. علی علیه السلام می‌فرماید: «الایثار غایة الاحسان»[22] (ایثار نهایت نیکوئی است و برترین همه نیکیهاست). باز فرمود: «الایثار شیمة الابرار»[23] (ایثار خصلت نیکوکاران است). باز فرمود: «من شیم الابرار حمل النفوس علی الاثار»[24] (از خصلت‌های نیکوکاران است واداشتن نفسهای خود بر ایثار؛ یعنی برگزیدن دیگران بر خود و دادن چیزی به ایشان با وجود حاجت‌خود به آن).

قرآن مجید عالی‌ترین نمونهٔ ایثار را در سورهٔ «هل اتی»در داستان ایثار علی علیه السلام و خاندان گرامیش به نمایش گذاشته است، علی علیه السلام و حضرت زهرا علیها السلام و فرزندانشان حسنین علیهما السلام و فضهٔ خادمه آنچه از خوردنی در اختیار داشتند (که جز پنج قرص نان نبود) با کمال نیازی که بدان داشتند، تنها به خاطر رضای خدا در سه روز متوالی به مسکین و یتیم و اسیر بخشیدند، این بود که این داستان که پرشکوه‌ترین مظاهر جمال و جلال انسانیت را بازگو می‌کند، هشت آیه از آیات متوالی قرآن در قبال این ایثار و فداکاری نازل شد.

قرآن کریم گروه انصار را که حتی در حال فقر و نیازمندی برادران مهاجر را بر خودشان مقدم داشتند، چنین توصیف کرده است: و یؤثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصة[25] (یعنی دیگران را بر خود مقدم می‌دارند هرچند خود نیازمند و فقیر باشند).

مفسران در شأن نزول این آیه از جمله «ابن عباس» می‌گوید: پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وسلم روز پیروزی بر یهود بنی‌نضیر به انصار فرمود: «اگر مایل هستید اموال و خانه‌هایتان را با مهاجران تقسیم کنید و در این غنائم با آنها شریک شوید واگر می‌خواهید اموال و خانه‌هایتان از آن شما باشد و از این غنائم چیزی به شما داده نشود؟». انصار گفتند: هم اموال و خانه‌هایمان را با آنها تقسیم می‌کنیم و هم چشم‌داشتی به غنائم نداریم و مهاجران را بر خود مقدم می‌شمریم، آیهٔ فوق نازل شد و این روحیهٔ عالی آنها را ستود[26]

---

[22] -غرر الحکم

[23] - غررالحکم

[24] - غررالحکم

[25] - سوره حشر، آیه ۹.

[26] - تفسیر مجمع البیان، ج۹، ص ۲۶۰.

شماره درس: بیست و هشتم

موضوع درس: شورا

شماره صفحه‌ها: ۷۳– ۷۵

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم شورا.

۲. فهم اهمیت شورا.

۳. باورمند شدن به اهمیت شورا.

۴. توان استدلال برای ضرورت شور و مشورت.

۵. مهارت توضیح اهمیت شورا برای دیگران.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۳. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی (پرسش‌های درس از کتاب درسی) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه گی

شاگردان در بارهٔ اهمیت شورا هشت سطر بنویسند.

«وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ»؛ و کسانی که [ندای] پروردگارشان را پاسخ [مثبت] داده و نماز برپا کرده‌اند و کارشان در میانشان مشورت است و از آنچه روزیشان داده‌ایم انفاق می‌کنند.[27] خداوندﷻ مخاطبان این آیه را به آنچه نزد اوست و پایدار تر و بهتر می‌باشد، نوید می‌دهد.[28] از شمار کارهای کسانی‌که به پروردگار پاسخ داده، نماز گزاردن و در کارهای شان مشورت کردن. مشورت در قرآن به چه معناست؟

راغب بر آن است که کلمه تشاور، مشاورت و مشورت به معنای استخـــــراج رأی صحیـــــح است، بدین معنی که آدمی وقتی که خودش در بارهٔ کاری رأی صحیح ندارد، به دیگری مراجعه کند و از او رأی صحیح را بخواهد. این کلمه از ماده شورگرفته شده، عرب می‌گوید: «شرت العسل»؛ یعنی من عسل را از کندویش استخراج کردم. در قرآن کریم نیز سخن از مشاوره آمده است: «و شاورهم فی الامر». کلمهٔ شوری به آن پیشنهاد و امری گفته می‌شود که در باره اش مشاوره شود: «و امرهم شوری بینهم»؛ «بنابراین، معنای آیه چنین می‌شود: مؤمنین آنهایند که هر کاری می‌خواهند بکنند، در بینشان شورائی می‌شود که پیرامونش مشورت می‌کنند». برخی بر آن اند که کلمهٔ شوری مصدر است، و معنا چنین می شود: کار مؤمنین مشاورت در بین خویش است.

به هر روی چه به آن معنا باشد و چه به این معنا، این قدر هست که می‌گوید: «مؤمنین اهل رشدند، و کاری می‌کنند که در واقع هم باید بکنند، و در به دست آوردن و استخراج رأی صحیح دقت به عمل می‌آورند، و به این منظور به صاحبان عقل مراجعه می‌کنند. در نتیجه آیهٔ شریفه قریب المعنی با آیهٔ شریفه الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه خواهد بود»[29]

[27]. قرآن، شوری، آیه ۳۸

[28]. همان، آیه ۳۶

[29]. طباطبایی، محمد حسین، المیزان، ترجمه فارسی، ج ۱۸، ذیل آیه ۳۸ سوره شوری

شماره درس: بیست و نهم

موضوع درس: مساوات اجتماعی

شماره صفحه‌ها: ۷۶– ۷۸

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. فهم معنی مساوات.

۲. درک اهمیت مساوات و برابری.

۳. باورمندی به ارزش مساوات.

۴. توان استدلال در بارهٔ اهمیت مساوات.

۵.توان تفهیم اهمیت مساوات برای دیگران.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهیم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان در بارهٔ مساوات تحقیق نموده و پنج سطر بنویسند.

معلومات تکمیلی

مساوات مصدر است از باب مفاعله؛ در لغت به معنای برابری و تساوی و یکسانی و در اصطلاح حقوقی و اخلاقی عبارت است از برابری سکنهٔ یک کشور از لحاظ حقوق و تکالیف بدون توجه به جنس (زن و مرد)، صغارت و کبارت، نژاد، مذهب و زبان، عقاید و تابعیت[۳۰]. روایات فراوانی در این زمینه موجود است چندتا به عنوان نمونه از این قرار اند:

۱- رسولُ اللّه صلی الله علیه و آله: النّاسُ سَواءٌ کأسنانِ المُشطِ[۳۱] پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: مـردم همانند دندانه های شانه یکسانند.

۲- الإمامُ علیٌّ علیه السلام: النّاسُ فی الحَقِّ سَواءٌ[۳۲] امام علی علیه السلام: مردم در برابر حقّ یکسانند

۳- عنه علیه السلام: النّاسُ إلی آدَمَ شَرَعٌ سَواءٌ[۳۳] امام علی علیه السلام: مـردم تـا (برسد به حضرت) آدم، با یکدیگر یکسان و برابرند

۴- **عنه علیه السلام لَمّا دَفَعَ إلَي امرأتَينِ إحداهُما مِن العَرَبِ والاُخري مِن المَوالي ، دَراهِمَ و طَعاما بالسَّواء . فقالَت إحداهُما: إنّي امرأةٌ مِن العَرَبِ و هذهِ مِن العَجَمِ : إنّي واللّه لا أجِدُ لِبَني إسماعيلَ في هذا الفَيءِ فَضلاً علي بَني إسحاقَ**[۳۴]: امیر المؤمنین علیه السلام به دو زن ، یکی عرب و دیگری از موالی)، به یکسان مقداری درهم و خوراک داد. زن عرب گفت: من زنی عرب هستم و این زن عجم است. حضرت فرمود: به خدا سوگند که من در بیت المال، برای فرزندان اسماعیل بر فرزندان اسحاق برتری نمی بینم. در شرح نهج البلاغهٔ احادیث مساوات زیاد است.

۵- رسولُ اللّه صلی الله علیه و آله در بارهٔ (علی علیه السلام) فرمود: «او از همه به عهد خدا وفادارتر، به امر خدا عامل‌تر، در میان رعیت عادل‌تر، در تقسیم مساوی قسمت کننده‌تر و نزد خدا با مزیت‌تر است...»[۳۵].

باید دانست که بین عدالت و مساوات فرق است آنجائیکه مربوط به کار، علم و هنر است و استعدادها تفاوت پیدا می‌کند، طبعاً کسی که استعداد بالاتری دارد، بیشتر حقوق و مزد می‌گیرد؛ مثلاً کسی که هنری دارد که در بالای دیواری به ارتفاع ۵۰ متر می‌تواند کار کند و دیگران این هنر را ندارند در اینجا عدالت اقتضا می‌کند که او حقوق بیشتری بگیرد و مساوات او با دیگران ظلم به او است. اینگونه موارد به مساوات مربوط نیست؛ بلکه جای عدالت است. مساوات فقط در حقوق بشری است؛ مانند: حق انتخاب، حق رأی، حق تعلیم و حق بهره‌مندی از منابع مشترک بشری و انسانی.

---

[۳۰]- لغتنامه دهخدا

[۳۱]- کنزالعمّال : ۲۴۸۲۲.

[۳۲]- نهج السعادة : ۲ / ۹۷.

[۳۳]- البحار : ۷۸ / ۵۷ / ۱۱۹.

[۳۴]- شرح نهج البلاغة لابن أبی الحدید : ۲ / ۲۰۰ ، ۲۰۱.

[۳۵]- فرائد السمطین ۱/ ۱۵۶.

شماره درس: سی ام

موضوع درس: رأفت و مهربانی(۱)

شماره صفحه‌ها: ۷۹ – ۸۱

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم رأفت و مهربانی.

۲. فهم ارزش و اهمیت رأفت و مهربانی.

۳. باورمند شدن به ارزشهای مهربانی.

۴. توان تشویق دیگران به رأفت و مهربانی.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهیم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی سؤال شود) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۳	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. دانش آموزان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۴	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۵	پاسخ به پرسشها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۶	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان در بارهٔ رأفت و مهربانی یک مقاله در شش سطر بنویسند.

شماره درس: سی و یکم

موضوع درس: رأفت و مهربانی(۲)

شماره صفحه‌ها: ۸۲ – ۸۳

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم رأفت و مهربانی.

۲. فهم ارزش واهمیت رأفت و مهربانی.

۳. باورمند شدن به ارزشهای مهربانی.

۴. توان تشویق دیگران به رأفت و مهربانی.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهیم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف ورسیده گی به کار خانه گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی سؤال شود) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۳	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. دانش آموزان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۴ ۵	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۶	پاسخ به پرسشها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۷	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان در بارهٔ چگونه‌گی رأفت و مهربانی یک مقاله در شش سطر بنویسند.

معلومات تکمیلی

پیامبرﷺ می‌فرماید: «مداراه الناس نصف الایمان و الرفق بهم نصف العیش (میزان الحکمه، ج ۳ ص ۲۳۹) نرمی با مردم نیمی از زنده‌گی است.» رأفت و مهربانی از امورات پسندیده است که در اسلام بسیار مورد تأکید و سفارش قرار گرفته است. نمونه‌های از تشویق اسلام به مهربانی و رأفت:

در آیات

۱- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّه وَ الَّذِینَ مَعَهُ أَشِدّاءُ علی الکُفّارِ رُحَماءُ بَیْنَهُمْ[۳۶] محمّد، پیامبر خدا و کسانی که با او هستند بر کافران سختگیرند و با یکدیگر مهربان.

۲- ثُمَّ کَانَ مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ تَوَا صَوْا بالصَّبْرِ وَ تَوا صَوْا بالمَرْحَمَهْ * أُولئِکَ أَصْحَابُ المَیْمَنَهْ[۳۷] علاوه بر این از زمره کسانی باشد که ایمان آورده و یکدیگر را به صبر سفارش کرده اند و یکدیگر را به مهربانی سفارش کرده اند ایناننـد خجسته‌گان.

درروایات

۱- رسولُ اللّهﷺ: الراحِمونَ یَرحَمُهُم الرّحمنُ تبارکَ وتعالی ، اِرحَمُوا مَن فی الأرضِ یَرحَمْکُم مَن فی السماءِ[۳۸] پیامبرخداﷺ: خدای رحمان به مردمان دل رحم رحم می‌کند. در زمین رحم کنید، تا آن که در آسمان است به شما رحم کند.

۲- عنهﷺ: یُنادِی مُنادٍ فِی النارِ : یا حَنّانُ یا مَنّانُ نَجِّنی مِنَ النارِ ، فَیَأْمُرُ اللّهُ مَلَکا فَیُخرِجُهُ حتّی یَقِفَ بینَ یَدَیهِ ، فیقولُ اللّهُ عز و جل: هل رَحِمتَ عُصفورا [۳۹].پیامبر خداﷺ: آواز دهنده ای در دوزخ فریاد می‌زند: مهربانا! بخشایشگرا! مرا از آتش رهایی ده. پس خداوندﷻ فرشته‌ای را فرمان می‌دهد که او را از آتش بیرون می‌آورد و در پیشگاه پروردگار می-ایستد . خداوند عز و جل به او می فرماید: آیا تو به گنجشکی رحم کردی؟

۳- الإمامُ علیٌّ علیه‌السلام: إرحَمْ تُرحَم[۴۰] امام علی علیه‌السلام: رحم کن ، تا به تو رحم شود.

۴- عنه علیه‌السلام: عَجِبتُ لِمَن یَرجُو رَحمَةَ مَن فَوقَهُ کیفَ لا یَرحَمُ مَن دُونَهُ؟[۴۱] امام علی علیه‌السلام: در شگفتم از کسی که به رحم و شفقت فرا دست خود امید دارد. چگونه به فرو دست خود رحم نمی‌کند.

کسانی که سزاوار مهربانی و رأفت هستند:

رسولُ اللّهﷺ: اِرحَمُوا عَزیزا ذَلَّ ، وغَنِیّا افتَقَرَ ، وعالِما ضاعَ فی زمانِ جُهّال[۴۲] .

پیامبر خداﷺ: به عزیزی که خوار گشته و توانگری کـه تهیدست شده و دانشمندی که در روزگار نادانان تباه گردیده است، مهربانی کنید.

---

[۳۶]- الفتح : ۲۹.

[۳۷]- .البلد : ۱۷ ، ۱۸.

[۳۸]- کنز العمال : ۵۹۶۹.

[۳۹]- کنزالعمّال : ۵۹۹۲.

[۴۰]- أمالی الصدوق : ۱۷۴ / ۹.

[۴۱]- غرر الحکم : ۶۲۵۵.

[۴۲]- البحار : ۷۴ / ۴۰۵ / ۲.

شماره درس: سی ودوم

موضوع درس: برادری

شماره صفحه‌ها: ۸۴– ۸۶

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم و ماهیت برادری.

۲. فهم ارزش واهمیت برادری در اجتماع.

۳. باورمند شدن به ارزشهای برادری.

۴. توان تشویق دیگران به تحکیم پایه‌های برادری.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهیم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی سؤال شود) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	شاگردان گوش دهند. شاگردان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجه درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسشها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

شاگردان در بارهٔ برادری یک مقاله در پنج سطر بنویسند.

معلومات تکمیلی

برادری در صورتی ارزش دارد که برای خدا و در راه خدا باشد. پیامبر اسلامﷺ فرمود: «إن الله تعالی یقول: حقت محبتی للذین یتزاورون من اجلی و حقت محبتی للذین یتناصرون من أجلی و حقت محبتی للذین یتحابون من أجلی و حقت محبتی للذین یتباذلون من أجلی»؛ محبت و دوستی نصیب آن کسانی است که از یکدیگر به خاطر من دیدار می‌کنند. محبت من نصیب آن کسانی است که یکدیگر را به خاطر من یاری می‌دهند و محبت من نصیب آن کسانی است که یکدیگر را به خاطر من دوست می‌دارند و دوستی من سزاوار آن کسانی است که به خاطر من از مال خود به یکدیگر می‌بخشند.[۴۳]

[۴۳]. مسند حنبل، ج ۴ ص ۳۸۶ به نقل از آداب اسلامی، چاپ سوم، قم: سازمان حوزه ها و مدارس علمیه خارج از کشور، ۱۳۸۵، ۲۷

شماره درس: سی و سوم

موضوع درس: وفای به عهد و پیمان

شماره صفحه‌ها: ۸۷– ۸۹

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم عهد و پیمان.

۲. درک اهمیت وفای به عهد و پیمان.

۳. اعتقاد به لزوم وفای به عهد و پیمان.

۴. تنفر از پیمان شکنی.

۵.کسب مهارت توضیح و استدلال در بارهٔ لزوم وفای به عهد برای دیگران.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهیم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

عهد: پیمان، قرارداد

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی سؤال شود) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	دانش‌آموزان گوش دهند. دانش‌آموزان باهم بحث کنند.	۱۸دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۷	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

با استفاده از روایت «إن حسن العهد من الإیمان»؛ همانا رعایت پیمان از لوازم ایمان است، هشت خط بنویسید که چگونه رعایت پیمان از لوازم ایمان است.

معلومات تکمیلی

قوام زنده‌گی اجتماعی به وفای به عهد است. اگر چنین نباشد که مردمان به عهدهایی که می بندند وفادار باشند، هیچ کاری پیش نخواهد رفت و هیچ کس به کاری نخواهد رسید. شاید به دلیل همین نقش قوام بخشی وفای به عهد است که در قرآن و روایات با ایمان به خدا و روز قیامت به گونۀ لازم و ملزوم ذکر شده است. در سورۀ مؤمنون آیۀ ۸ خداوندﷻ مؤمنان را این کسان می‌خواند: «و آنان که امانتها و پیمان خود را رعایت می‌کنند». پیامبر اسلام فرمود: «من کان یؤمن بالله و الیوم الاخر فلیف إذا وعد»؛ کسی که به خدا و روز قیامت ایمان دارد هرگاه وعده داد، وفا می‌کند. وفای به عهد و وعده از چشم خداوند پنهان و بی ثواب نمی ماند: «أقربکم منی غدا فی الموقف أصدقکم فی الحدیث و آداکم للأمانه و أوفاکم بالعهد»؛ نزدیکترین شما به من [پیامبر اسلام] در موقف قیامت، کسی است که راستگوتر و امانت‌دار تر و با وفاتر به پیمان باشد.

وفاداری به عهد و پیمان معنای گسترده‌ای دارد که شامل عهد خداوند با همه مردم و با هر قشر به دلیل امتیازها و داشته هایش به تنهایی، مردمان با خود و خانواده‌های شان ... می شود.[۴۴]

[۴۴]. بهشتی، سیمای مؤمن در قرآن و حدیث، ص ۲۴۴

شماره درس: سی و چهارم

موضوع درس: وجدان کاری

شماره صفحه‌ها: ۹۰- ۹۲

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم وجدان کاری.

۲. درک اهمیت وجدان کاری در ارتقای زنده‌گی.

۳. اعتقاد به وجود وجدان کاری.

۴. تنفر از بی توجهی به مسؤولیت.

۵. توضیح و استدلال در بارۀ لزوم وجدان کاری برای دیگران.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف ورسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان.

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی سؤال شود) (۶ دقیقه).

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۳	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروههای(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	دانش‌آموزان گوش دهند. دانش‌آموزان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۴	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۵	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۶	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه‌گی

انجام کار خانه‌گی درس از کتاب درسی.

معلومات تکمیلی

منظور از وجدان: وجدان کاری بیشتر به همان نیروی درونی که در انسانها است، اطلاق می‌شود که بدون یادآوری، باز خواست و فشار بیرونی، انسانها را به داوری درست یا انجام کار آنچنان که باید انجام شود ... وا می‌دارد.

برای دریافت بهتر و کامل‌تر معنای وجدان به قرآن کریم باید روی آورد. و جدان در قرآن سه پایه و کارکرد دارد:

الف) سرزنش وجدان: «**لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ**»؛ سوگند به روز قیامت، و سوگند به نفس لوامه و وجدان بیدار و ملامتگر که رستاخیز حق است.[۴۵]

ب) نظارت وجدان: «**بَلِ الْإِنسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ، وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ**»؛ بلکه انسان خودش از وضع خود آگاه است، هر چند در ظاهر برای خود عذرهایی بتراشد.[۴۶]

ج) آرامش وجدان: «**يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ، ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً، فَادْخُلِي فِي عِبَادِي، وَادْخُلِي جَنَّتِي**»؛ ای نفس مطمئنه، خشنود و خداپسند به سوی پروردگارت بازگرد، و در میان بندگان من درآی، و در بهشت من داخل شو.[۴۷]

از آیه‌های قرآن‌کریم دانسته می‌شود که وجدان بیدارگر و ملامتگر است و آدمی را بدون نیاز به بیرون از خودش از کار بد و کم کاری باز می دارد و نیز خود انسان هر چند که بهانه هایی بیاورد و عذرهایی بتراشد، آگاه به حال خود است و می‌داند که چه می‌کند و چگونه و در واقع وجدان او بهترین قاضی است.

دست‌آورد کسی‌که به سرزنش و نظارت وجدانش پاسخ در خور و مناسب دهد، آرامش وجدان و خشنودی پروردگار و جای گرفتن در بهشت است.

[۴۵]. قرآن، سوره قیامت، آیه ۱۴-۱۵

[۴۶]. همان آیه های ۱-۲

[۴۷]. همان، سوره فجر، آیه های ۲۷-۳۰

شماره درس: سی و پنجم

موضوع درس: حفظ بیت المال

شماره صفحه‌ها: ۹۳– ۹۵

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم بیت المال.

۲. درک اهمیت بیت المال در ارتقا و نظم اجتماعی.

۳. اعتقاد به لزوم حفظ بیت المال.

۴. تنفر از تصرف غلط در بیت المال.

۵.توضیح و استدلال در بارهٔ ضرورت حفظ بیت المال برای دیگران.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهیم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی سؤال شود) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یاد داشت گرفتن.	۵ دقیقه
۳	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	دانش آموزان گوش دهند. دانش آموزان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۴	بیان فشرده و نتیجه درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۶	پاسخ به پرسش‌ها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۷	**ارزشیابی** سؤالات ارزشیابی درس از کتاب درسی پرسیده شود.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

کار خانه گی

انجام کار خانه گی درس از کتاب درسی.

امانت در همه جا مطلوب است؛ ولی از دیدگاه اسلام در اموال عمومی و سرمایه‌های معنوی و مادی و بیت المال که تعلق به جامعه دارد، نه به شخص خاصی، دارای تأکید بیشتری است؛ زیرا اولاً گروهی چنین می‌پندارند، چون این سرمایه‌ها تعلق به عموم دارند، آنها آزادند هرگونه می‌خواهند در آن عمل کنند، و ثانیاً اگر خیانت در اموال عمومی و بیت المال رایج شود نظام جامعه از هم گسیخته خواهد شد و چنین جامعه‌ای هرگز روی سعادت نمی‌بیند.

برای پی بردن به اهمیت این موضوع کافی است که داستان «حدیده مُحْماة» را بار دیگر به خاطر بیاوریم آنجا که عقیل برادر امیرمؤمنان علی علیه السلام تقاضا کرده بود کمی بر سهمیهٔ او از گندم بیت المال بیفزاید و ضابطهٔ عدالت بین مسلمین را به خاطر رابطهٔ برادری کمی تغییر دهد، علی علیه السلام آهنی را در آتش گذارد و نزدیک دست او برد فریاد عقیل بلند شد و امام با عصبانیت فرمود: «یا عقیل اَتَئِنُّ مِنْ حَدِیْدَهٔ اَحْماها اِنْسانُها لِلَعِبِهِ وَ تَجُرُّنِی اِلی نار سَجَرَها جَبّارُها لِغَضَبِهِ؛ ای عقیل از آهن تفتیده‌ای که انسانی آن را به بازی سرخ کرده (و نزدیک دست تو آورده) ناله می‌کنی؛ اما مرا به سوی آتشی می کشانی که خداوند جبار با شعلهٔ خشم و غضبش آن را برافروخته؟». «اَتَئِنُّ مِنْ الأَذَی وَ لا اَئِنُّ مِنْ لَظَی; آیا تو از این ناراحتی مختصر می‌نالی و من از آن آتش سوزان ننالم؟»[48].

در بارهٔ اهمیت فوق العادهٔ بیت المال ذکر این جریان کافی است که هنگام بازگشت رسول خدا صلی الله علیه و آله از خیبر به سرزمین وادی القری رسیدند و با آن حضرت غلامی بود که رفاعهٔ بن زید او را به حضرت هدیه داده بود، مسلمانان در آنجا توقف کردند و آن غلام (که طبق بعضی از روایات مِدْعَم نام داشت) مشغول پیاده کردن وسایل سفر پیامبر صلی الله علیه و آله از شتر بود که ناگهان تیری از ناحیهٔ دشمن به سوی او پرتاب شد و او را شهید کرد اصحاب (ضمن تأسّف بر این حادثه) گفتند: «بهشت بر او گوارا باد» پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: نه، سوگند به کسی که جان محمد صلی الله علیه و آله در دست او است اکنون آن لباس در تنش در آتش دوزخ می‌سوزد؛ همان لباسی که روز خیبر از غنایم مسلمین به خیانت برده بود اصحاب تعجب کردند و سخت تحت تأثیر قرار گرفتند یکی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله آن را شنید و خدمتش رسید، عرض کرد ای رسول خدا صلی الله علیه و آله من هم دو بند کفش را از غنایم بردم فرمود: همانند آن بند کفش از آتش دوزخ برای تو بریده می شود[49].

[48] – نهج البلاغه، خطبه ۲۲۴

[49] – سیره ابن هشام، جلد ۳، صفحه ۳۵۳

شماره درس: سی و ششم

موضوع درس: محیط زیست

شماره صفحه‌ها: ۹۶– ۹۹

زمان تدریس: ۴۵ دقیقه

هدفها

۱. درک مفهوم محیط زیست.

۲. درک اهمیت محیط زیست در زنده‌گی.

۳. اعتقاد به لزوم پاکی و نظافت.

۴. تنفر از بی توجهی به نظافت.

۵.توضیح و استدلال در بارهٔ لزوم پاکی محیط زیست برای دیگران.

روش تدریس: (فعال)

۱. همزمان با تدریس از شاگردان پرسیده شود.

۲. پرسش و پاسخ.

۳. بحث گروهی (دو نفره و بیشتر).

۴. توضیح مفاهیم درس به صورت لکچر.

لغات و اصطلاحات

فعالیت‌های پیش از تدریس

۱. سلام و احوال‌پرسی، تنظیم صنف و رسیده‌گی به کار خانه‌گی درس گذشته و پاسخ به پرسش‌های شاگردان

۲. طرح چند پرسش برای انگیزه آفرینی، (پرسش‌های درس از کتاب درسی سؤال شود) (۶ دقیقه)

مراحل تدریس

ردیف	فعالیت معلم	فعالیت متعلم	زمان
۱	بیان عنوان درس و نوشتن لغات و اصطلاحات (در صورت ضرورت) در تخته.	گوش دادن به گفته‌های معلم و یادداشت گرفتن.	۵ دقیقه
۲	درس یک بار توسط یکی از شاگردان به دقت خوانده شود و معلم اشتباهات او را اصلاح می‌کند و مفاهیم درس را توضیح می‌دهد و شاگردان را به گروه‌های(مثلاً) دو نفره تقسیم کرده و فرصت بحث با یکدیگر را به آنان بدهد.	دانش‌آموزان گوش دهند. دانش‌آموزان باهم بحث کنند.	۲۳دقیقه
۳	بیان فشرده و نتیجهٔ درس.	گوش دادن به معلم.	۳ دقیقه
۴	پاسخ به پرسشها.	اگر مشکلی دارند بپرسند.	۳ دقیقه
۵	بازکردن ارزشیابی و کار خانه‌گی و یادآوری موضوع درس آینده.	شاگردان به سؤالات ارزشیابی جواب می‌دهند.	۵ دقیقه

معلومات تکمیلی

مجموع موجودات، منابع، عوامل و شرایط هماهنگی که ادامهٔ حیات به آن وابسته است و در یک نظام الهی با هم در رابطه می‌باشند، را محیط زیست می‌گویند. محیط زیست تقسیم به محیط زیست انسانی و طبیعی می‌شود. محیط زیست طبیعی شامل جنگلها، مراتع، حیات وحش، دریاچه‌ها، دریاها، تالاب‌ها و منابع طبیعی زیرزمینی است و از نظر اسلامی تمام اینها باید پاکیزه باشد. محیط زیست انسانی شامل شهرها، کارخانجات، بندرگاه‌ها، فرودگاه‌ها و نیروگاه‌ها است. دستگاه آفرینش خدای متعال مبتنی بر حفظ محیط زیست است؛ مثلاً: تابش خورشید، بخار دریا، باران، کربن‌گیری درختان، پهن بودن برگ درختان. خداوند ﷻ برای لاشه‌ها لاشخوار آفریده، برای مرده‌گان دریایی نهنگ آفریده، برای کثافات لای دهان نهنگ، پرندهٔ خاص آفریده است و می‌فرماید ما از آسمان آب پاک کننده نازل کرده ایم وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً طَهُورا[50]

در اسلام روایات و سیره‌های عملی فراوانی از پیامبر ﷺ و معصومین علیهم السلام برای حفظ محیط زیست است که برخی از آن‌ها قرار زیر است: عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ(ص) کانَ یأْمُرُ بِدَفْنِ سَبْعَةِ أَشْیاءَ مِنَ الْإِنْسَانِ الشَّعْرِ وَ الظُّفُرِ وَ الدَّمِ وَ الْحَیضِ وَ الْمَشِیمَةِ وَ السِّنِّ وَ الْعَلَقَةِ.[51] خانم عایشه نقل کرده که پیامبر اسلام ﷺ برای حفظ محیط زیست امر می‌کرد که هفت چیز از بدن انسان باید زیر زمین دفن شود، موی، سر ناخنها، پوست خراشیده، خون، خون حیض، دندان، بچه‌دان، نقصان. همچنین فرموده: «در دفن میت عجله کنید، قبر محکم بسازید تا منفذی به بیرون نباشد» همچنین پیامبر ﷺ داخل شدن به محیط غیر بهداشتی را ممنوع قرار داده بود و می‌فرمود : اذا سمعتم بالطاعون بارض فلاتدخلوها و اذا نزل و انتم بارض فلاتخرجوا منها[52] پیامبر ﷺ فرمود هر وقت شنیدید کدام جای طاعون رسیده به آنجا داخل نشوید و اگر طاعون رسید از آن منطقه خارج نشوید؛ یعنی احتیاط کنید که خود آلوده نشوید واگر آلوده شدید دیگران را آلوده نکنید.

[50]– فرقان/۴۸.

[51]– خصال صدوق، ج۲، ص ۳۴۰

[52]– رواه اصحاب السنن، روح الدین الاسلامی

کتاب شناسی

۱. طباطبایی، محمدحسین، «بدایه الحکمه»، چاپ شانزدهم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی ۱۴۱۹ هـ ق

۲. طباطبایی، محمدحسین، «نها یه الحکمه»، چاپ پانزدهم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی،۱۴۲۰.

۳. طباطبایی، محمدحسین، «شیعه در اسلام»، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه،.۱۳۶۲

۴. طباطبایی، محمدحسین، «المیزان فی تفسیر القرآن»، چاپ پنجم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷.

۵. موسایی افضلی، علی، « معارف اسلامی(۱)» چاپ سی ام، تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۴ه-خ

۶. سبحانی، جعفر، «منشور عقاید امامیه»، چاپ دوم، قم: مؤسسه امام صادق(ع) ۱۳۸۳

۷. معرفت، محمدهادی، «علوم قرآنی»، قم: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید، قم، ۱۳۷۸

۸. پیشوایی، مهدی، «سیمای پیشوایان در آینهٔ تاریخ»، چاپ یازدهم، قم: مؤسسه انتشارات دارالعلم، ۱۳۸۴

۹. عطار نیشابوری، «تذکره الاولیاء»،

۱۰. فلاح زاده، محمدحسین، «آموزش فقه»، قم: دفتر نشر الهادی، ۱۳۷۶،

۱۱. مدرسی، محمدتقی، «احکام عبادات»، چاپ دوم، قم: انشارات محبان الحسین، ۱۳۸۱

۱۲. فیض، علیرضا، «مبادی فقه و اصول» چاپ دوازدهم، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۰

۱۳. قرائتی، محسن، «معاد»، تهران، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن

۱۴. تبریزی، میرزا جواد، «رسالهٔ توضیح المسائل» چاپ ششم، تهران: انتشارات باقرالعلوم، ۱۳۸۱